BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN DER DIALECTEN-COMMISSIE
VAN DE NEDERLANDSCHE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN
TE AMSTERDAM
V.

ACCENTWISSELING IN DE DIPHTHONGEN

LEZINGEN, GEHOUDEN VOOR DE DIALECTEN-COMMISSIE DER NEDERLANDSCHE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN OP 10 NOVEMBER 1943 DOOR Prof. Dr. TH. BAADER, Prof. Dr. G. GOSSES EN Prof. Dr. JAC. VAN GINNEKEN

1944
N.V. NOORD-HOLLANDSCHE UITGEVERS MAATSCHAPPIJ
AMSTERDAM

K 244

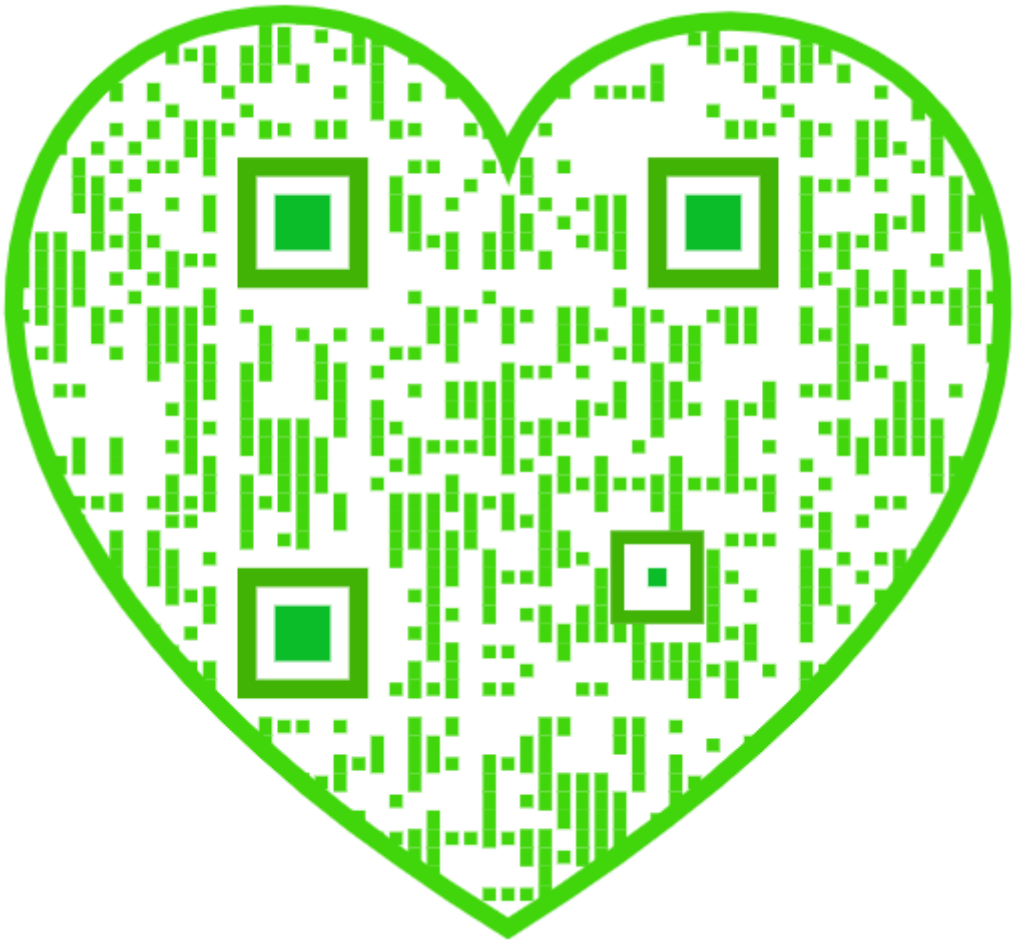

DE ACCENTWISSELING IN HET WESTFAALSCH EN HET FRIEZENVEENSCH

DOOR

TH. BAADER

Mijn opdracht, die mij hier te vervullen gesteld is, luidt: mijn standpunt uiteen te zetten inzake de accentuatie en accentwisseling in de diphthongen en wel toegelicht aan het Westfaalsch en het Friezenveensch.

Onder accentwisseling versta ik hetgeen reeds in mijn opstel uiteengezet is, dat onder den titel „Der Intensivierungsverlauf des germanischen Akzentes. Ein Beitrag zur Erkenntnis der germanischen Silbenbildung" verschenen is in de „Mélanges de Linguistique et de Philologie offerts à Jacq. van Ginneken" (Paris 1937), 231—255. Hier is blz. 244 vv. ook het vocalisme behandeld.

I. Het verschijnsel, dat wij accentwisseling noemen, bestaat hierin, dat bij diphthongen soms het begin, soms het einde den sterksten nadruk heeft. Maar de wisseling doet zich niet slechts in diphthongen gelden, wij moeten ook met de monophthongen rekening houden: ook de wisseling van kort en lang bij een historisch gegeven korte of lange monophthong heeft als oorzaak een verschillend accentverloop.

II. De oorzaak nl. van de accentwisseling zie ik in een wisselend intensiveeringsverloop van de onderhavige lettergreep. Het intensiveeringsverloop echter is de bepaalde vorm van het d y n a m i s c h accent, welken wij als primaire oorzaak moeten aanwijzen. Dus niet in een bepaald m u z i k a a l accentverloop zie ik de eerste oorzaak van de eigenaardige diphthongische verschillen, welke wij in onze dialecten ontmoeten. In sommige streken kan thans met deze diphthongen een bepaald tonaal accentverloop verbonden zijn, maar dit raakt m.i. niet het wezen van het verschijnsel: de muzikale verschijnselen zijn van bijkomstigen aard!

III. De intensiveering van een lettergreep kan minstens een drievoudig verloop hebben: 1) een gelijkblijvend verloop, 2) een crescendo-verloop, 3) een decrescendo-verloop. Theoretisch beschouwd kan een oude monophthong dus ook in drie verschillende vormen optreden a) als een lange monophthong onder gelijkblijvend inten-

siveeringsverloop, b) als een korte diphthong, welke met het meer gesloten gedeelte begint en met het meer open gedeelte sluit, onder crescendo-intensiveering, c) als een lange of korte diphthong, welke met het meer open gedeelte begint en met het meer gesloten gedeelte sluit, onder decrescendo-intensiveering. Dus een historisch gegeven [ē] kan [ē] blijven of [*ea'*], [*ia'*] worden of [*ei*], [*ai*]; een [ō] kan [ō] blijven of [*oa'*], [*ua'*] worden of [*o'u*], [*a'u*] enz. Maar een onder crescendo-intensiveering ontstane diphthongvorm [*ea'*], [*ia'*], [*oa'*] [*ua'*] kan secundair onder de decrescendo-intensiveering geraken en het resultaat is alsdan een [*e'ə*], [*i'ə*] of [*o'ə*], [*u'ə*] of met een gerekt gedeelte in het begin: [*e|ə*], [*i|ə*], [*o|ə*], [*u|ə*]; voorbeelden volgen onder VI, 1 en 2 [1]).

Naar gelang de crescendo-intensiveering meer of minder sterk toeneemt, is het resultaat verschillend, wat betreft de open kwaliteit van het laatste gedeelte van de crescendo-diphthong. Overeenkomstig is het geval bij de decrescendo-diphthongen: dus naar gelang de decrescendo-intensiveering meer of minder sterk inzet, is het begin van de decrescendo-intensiveering meer of minder open. Het gevolg van deze verschillende vormen van intensiveering is een opvallend rijk materiaal van diphthongen. NB. De secundair hiermede verbonden melodie laat ik om boven (II.) genoemde redenen buiten beschouwing!

Nu moet het vooral onze aandacht trekken, dat niet slechts oude l a n g e monophthongen in deze verschillende diphthongvormen kunnen overgaan, maar dat dit eveneens het geval is bij oorspronkelijk k o r t e monophthongen (behalve de [*a*], dus [*i*], [*e*], [*ø*], [*u*], [o]; zie het bovengenoemde opstel blz. 247, 3 v. en blz. 251, 7.

Terloops zij erop gewezen, dat ook een verschil van geluidssterkte bij korte en bij lange monophthongen het gevolg is van een verschillend intensiveeringsverloop; er zijn dialecten, waarin dit verschil als resultaat van verschillende intensiveering een typisch verschijnsel is in tegenstelling met de diphthongeerende dialecten; zie hetgeen in het bovengenoemd opstel bijv. over het Gotisch, het Oud-Saksisch en het Oud-Hoogduitsch gezegd is, blz. 246, 1 v.

IV. De wisseling van het accent moet nu volgens het klanken- en vooral volgens het diphthongen-materiaal, dat wij in het Oud-Germaansch aantreffen, een levend verschijnsel reeds in toenmaligen tijd geweest zijn. Wij ontmoeten ze nl. telkens weer in de met de hand geschreven bronnen van onze Oud-Germaansche talen, vooral in het Oud-Saksisch en het Oud-Hoogduitsch, welke varianten verdoezeld zijn in de latere gedrukte uitgaven. Wij moeten dus, diachronistisch beschouwd, de accentwisseling als een zeer oud ver-

[1]) Verticale streep achter een vocaalteeken duidt (volgens mijn fonetisch transcriptiesysteem) lengte aan, bijv. [*a* |] = lange *a*.

schijnsel in het Germaansch beschouwen, dat dus niet eerst in later of laatsten tijd ontstaan is, maar reeds bij begin van onze schriftelijke overlevering aanwezig was.

Wat het dialectgebied van Noordduitschland betreft, zijn er vooral twee groote gebieden, waarin zich tot op den dag van heden de resultaten van de accentwisseling nog doen gelden; de dialecten van Westfalen–Oostfalen en van Brandenburg nl. zijn het, welke hierdoor een bepaald karakter gekregen hebben. Deze zoogen. Zuid-Nedersaksische dialecten staan in dit opzicht in tegenstelling met de zoogen. Noord-Nedersaksische dialecten van Noordduitschland. In de Nederlanden is dit verschijnsel zeer verspreid.

Omdat ook in middeleeuwsche bronnen uit deze (Zuid-Nedersaksische) gebieden de spelling op accentwisseling in de diphthongen wijst, mogen wij terecht aannemen, dat hier een ononderbroken traditie behouden is gebleven.

Maar wat de levende wisseling van het accent in de diphthongen betreft, is de oude rijkdom van varianten, tenminste in de Westfaalsche dialecten, slechts nog in beperkten omvang aanwezig. Wat is immers hier gebeurd? Hier is een vereenvoudiging van de klankdoubletten opgekomen met dien verstande, dat in dit dialect van Westfalen de klankvorm van het crescendoverloop, in een ander dialect de klankvorm van het decrescendoverloop over den anderen vorm gezegevierd heeft. Een levende wisseling van accent en dus van klankvorm is meestal slechts nog aanwezig in etymologisch bijelkaar behoorende woorden met verschillende woordvorming. Een woordvorming met een zwaren uitgang steunt nl. het behoud van de crescendo-intensiveering, waartegenover een woordvorming met een lichten uitgang gemakkelijker de decrescendo-intensiveering aanvaardt. Bijv. in Osnabrückisch [*ʒy|lən*] „rijkelijk de graankorrels laten vallen" is [*y|*] ontstaan door gelijk blijvend intensiveeringsverloop uit den decrescendo-diphthongvorm [*y|ə*] : [*ʒyø'ləx*] „rijk aan graankorrels" (dus met crescendo-accent). In het Friezenveensch staan de klankvormen [*feɛ'nə*] en [*fi|ənə*] naast elkaar, nl. [*fi|ənə*] als aanduiding van de plaats Friezenveen, maar [*feɛ'nə*] in compositis (met crescendo-intensiveering over het geheele compositum) vergel. [*feɛ'nəklu|tən*], [*feɛ'nətyø'və*] „turf uit Friezenveen".

Sommige Westfaalsche e.a. dialecten hebben dus nog duidelijke voorbeelden van synchrone accentwisseling, zoo bijv. Olpe [*vɪa'x*] „weg": dat. [*opmvi'aʒə*] „op den weg"; [*blɪæ'k*] „blik": dat. [*bli'ɛkə*] naast [*blɪæ'kə*]. Münster [*heleæ'ft*] „hij leeft": in tegenstelling met [*mi|nle|əbm̩laŋ*] „altijd". In het Lippische staat, om nu de synchrone accentwisseling ook aan monophthongen te demonstreeren, naast elkaar [*bi|kə*] en [*bɛkə*] „beek", [*vi|kə*] en [*vɛkə*] „week", [*bi|tən*] en [*bɛtən*] „gebeten", partic. perf. bij [*by|utən*] „bijten", [*šli|kən*] en [*šlɛkən*] „geslopen" partic. perf. bij „sluipen"

(Lipp. [*šly|ukən*]); [*ky|kən*] naast [*kɔykən*] „keuken", [*ny|tə*] naast [*nɔytə*] „noten". Opmerkelijk is, dat het hier in elk geval vormen betreft, welke etymologisch bij elkaar behooren. Soortgelijke voorbeelden zijn over welhaast alle Westfaalsche dialecten en vele uit Overijsel (Twentsche Achterhoek enz.) verspreid. De genoemde klankdoubletten uit Lippe zijn voor het inzicht in het diachrone verloop van de accentwisseling van groote waarde: de lange monophthongen [*i|*] [*y|*] e.a. nl. moeten door secundair opgekomen decrescendo-intensiveering voortgekomen zijn uit de crescendo-diphthong [*iɛ'*], [*yɔ'*] enz. en de korte monophthongen zijn door extreme crescendo-intensiveering voortgekomen uit dezelfde crescendo-diphthongen. Dus de tegenstelling l a n g : k o r t berust op de wisseling van het crescendo-accent met het decrescendo-accent (zie ook „Der Intensivierungsverlauf des Germanischen Akzentes, loc. cit., 245, II b). Dit naastelkaar bestaan van lange en korte monophthong is trouwens karakteristiek voor een breede zône rondom het kerngebied van Westfalen, in zulke voorbeelden, waar het kerngebied van Westfalen (meestal korte) crescendo-diphthongen bezit.

V. Maar, om tot een inzicht in het diachrone verloop van de accentwisseling te komen, moeten wij vragen, of bijv. in vroegere tijden ook normaal decrescendo-diphthongvormen naast de crescendo-diphthongvormen gestaan hebben. Wij hebben reeds in het bovengenoemde opstel bewezen, dat dit voor het Oud-Saksisch en het Oud-Hoogduitsch het geval geweest is (zie blz. 247, 3). Wij kunnen ook uit bepaalde relictvormen in de Westfaalsche en andere dialecten hetzelfde aantoonen, vergel. Oud-Germaansch *gōþs* „goed" = Osnabrückisch [*ʒout*]; Münsterländisch [*xuɔt*], daarnaast met secundaire decrescendo-intensiveering [*xu'ət*], vergel. Friesch [*guo'dlək*] „goed-geaard" (met crescendo-accent) naast [*gu'ədº*] [*gu'ə*] „goed" (met decrescendo-accent!); Münster [*ɸym*] „oom": Ravensberg [*yø'm*]; Westfaalsch [*kryɔ'mḷ*] „kruimel": Waldeck (Rhoden) [*kroumə*] „kruim". Dortmund [*iɛ'tr̥*] „vergif", Münster [*ɛtr̥*]: nhd E i t e r. Zuid-Westfaalsch [*vɪ'ənəx*] naast [*vaɪnəx*] en [*vɛnəx*] „weinig, luttel, gering". Ravensberg [*li'əzəx*] „vleierig, vleiend" (naast Mnd. l e i s i s c h, l ê s i c h „vriendelijk, vleiend"). Münster [*niɛ'tsk*] „boosaardig, valsch", Sauerl. [*niɛ'ts*] „zeer" (< n î d e s c h), Westfaalsch [*seɛ'l̥ə*], [*sɪ'ələ*] „ziel", vergel. ohd. *sēola*, got. *saiwala*, e.a.

De genoemde voorbeelden volgen alle of uit een oude lange monophthong of uit een oude decrescendo-diphthong, dus wordt door deze voorbeelden de aandacht erop gevestigd, dat de oudere opvatting niet juist is, als zou dit verschijnsel, nl. de ontwikkeling van crescendo-diphthongen, in het Westfaalsch beperkt zijn tot oude

korte vocalen in open lettergreep. De regel moet dus luiden: Alle vocalen in een stamlettergreep, dus zoowel korte als lange en ook oude diphthongen, kunnen de accentwisseling ondergaan. Deze wisseling is thans in de Westfaalsche en de naburige dialecten, voorzoover deze zich laat constateeren, niet meer levend, maar is toch uit de relictvormen zonder meer op te maken.

Ook in het westelijk gedeelte van den Twentschen Achterhoek en elders treffen wij dialecten aan, welke crescendo-diphthongen bezitten i.p.v. oude lange monophthongen of decrescendo-monophthongen (Germaansch a i, a u enz.) bijv. Reutum [*bluɔ'mṃblyɔ'ət*] „bloemen bloeien", [*blie'k*] „bleek", [*zwie't*] „zweet", [*duɔ'n*] „doen" enz. Dezelfde verschijnselen ontmoeten wij in het hedendaagsche Friesch, en zooals reeds gezegd, in oudere tijden in het Oud-Hoogduitsch en in het Oud-Saksisch (vergel. voor het Friesch P. Sipma, Phonology & Grammar of Modern West Frisian (Oxford, 1913, 21), zie ook Th. Baader, Ahd. B i e z a und andere Lautformen. PBB, 63 (1939), 117 vv. Dus in de genoemde hedendaagsche dialecten staat de crescendo-klankvorm niet meer in een levende wisseling met een decrescendo-klankvorm, de oorspronkelijke klankdoublette, waarmede wij ten opzichte van de oudere tijden rekenen moeten, is vereenvoudigd ten gunste van den crescendoklankvorm.

Vergelijken wij nu de feiten in het Friesch met hetgeen hieraan in het Westfaalsch enz. beantwoordt, dan moeten wij vaststellen, dat de synchrone accentwisseling bij de diphthongen in het Friesch een grooteren omvang blijkt te hebben en ook thans nog een meer levend verschijnsel blijkt te zijn dan in het Westfaalsch en de naburige verwante Overijselsche dialecten, waar wij dus wel beter van een r e l i c t - verschijnsel spreken, dat echter in grooten omvang aanwezig is.

VI. Onze indruk, dat het Westfaalsch ten opzichte van de accentwisseling in de diphthongvormen, welke uit oorspronkelijke crescendo-diphthongen zijn voortgekomen, een relict-gebied is, wordt versterkt door de volgende feiten:

1) of de oude crescendo-diphthong met crescendo-intensiveering is behouden gebleven hangt af van den bouw der lettergreep. Het is nl. duidelijk, dat de crescendo-intensiveering zich in tweelettergrepige woorden voor bepaalde lenis-consonanten niet heeft kunnen handhaven omdat deze lenis-consonanten uiteraard er zich niet toe leenen de toeneming van de geluidssterkte over te nemen. Hiertoe zijn wel de fortis- (t.w. de stemlooze) consonanten, welke op de stamvocaal volgen, in staat (nl. *t, p, k,* fortes *s, m, n, l,* en de *b, d, ʒ, w, z* voor het geval, dat de volgende lettergreep van hetzelfde woord uitgaat op *-n, -m, -r, -rn, -l, -l̥n,* of een zwaar suffix is als bijv. *-ix, -lik, -ixt,* en soortgelijke). Wij laten enkele voorbeelden uit het

Osnabrückisch volgen: [*ambiɛ'tə*] (mnd. *anbet*) „ontbijt", [*stiɛ'kən*] (mnd. *steken*, ond. *stekan*) „steken, prikken", [*bliɛ'kən*] „blaffen" (mnd. *bleken*, Oud-Germaansch *blakjan*), [*biɛ'tɪn*] „zich herstellen" (vgl. Got. *batiza*), [*xluɔ'tɪ*] „gleuf", [*huɔ'pm̩*] „hopen" (Mnd. *hopen*), [*puɔ'tən*] „planten" (Mnd. *poten*), [*druɔ'pm̩*] „druppel, droppel" (Mnd. *drope*), [*døɸ'ntkə*] „witsel, pleisterkalk" (Mnd. *dönneken*), [*sløɸ'tl̩*] „sleutel" (Ond. slutil). Münster: [*loɔ'kn̩*] „blad van de klis", [*oɔ'pm̩*] „open", [*pøɸ'tɪ*] „stek", [*hoɔ'zn̩*] „kousen", [*eɛ'kstɪ*] „ekster" (Oud-saksisch *agastria*), [*heɛ'mɪn*] „hameren", [*bətweɛ'ln̩*] „verdwalen" (vergel. Mnd. *dwelen, dwalen*).

2) in sommige Westfaalsche dialecten is deze tendentie weer doorkruist door een andere vereenvoudiging van de klankdoubletten, nl. in dien zin, dat de crescendo-diphthong met crescendo-intensiveering is behouden gebleven bij de open vocaal-kwaliteiten (dus bij de diphthongen uit oud-Germaansche e en o), daarentegen zien wij bij de gesloten vocaal-kwaliteiten (dus bij de diphthongen uit oud-Germaansche *i* en *u*) de vereenvoudiging doorgevoerd ten gunste van de decrescendo-intensiveering van de oorspronkelijke crescendo-diphthong. Voorbeelden Münster [*iɛ'tlək*] „ettelijke, sommige", [*preɛ'dəxt*], [*preɛ'k*] „preek", „predicatie", [*stroɔ'tə*] „luchtpijp; smalle kamer" [*stoɔ'kn̩*] „porren, poken", maar [*sɪ'əxt*] (Mnd. *segede, sichte*) „sikkel", [*tɪ|əvə*] „teef, wijfjeshond", [*ru'ətkən*] synoniem [*du'əml̩n*] „slordig werken, zonder doel iets doen", [*nu'ət*] „noot" (vrucht); [*by'əkɪ*] „houten hamer" [*dry'əml̩n*] „traag werken", „talmen, dralen" (oorspronkelijk „de einden van een gescheurden draad bij het spinnen door draaien weer samenvoegen", zoo nog in het Osnabrückisch! vergel. Mnd. *drum*, Nhd. *Trum*, oud-Saksisch *heru-thrum* „de punt van een speer, die op een zwaard lijkt").

Maar hier kan ook de onder 1) genoemde voorwaarde in het spel geweest zijn, omdat de groep zoowel van oud-Germaansch *i* als ook van *u* toevallig ook vele woorden bevat, in welke op de stamvocaal een lenis-consonant (dus niet een fortis-consonant) volgt, wat de vereenvoudiging van de oorspronkelijke klankdoublette ten gunste van den crescendo-diphthongvorm met decrescendo-intensiveering gesteund heeft. Dat de onder 2) genoemde voorbeelden niet oud zijn, kan men opmaken uit de opmerking van den schrijver van het Woordenboek van het „Osnabrücker Dialekt" van 1824, Dr. Klöntrup, die uitdrukkelijk zegt, dat woorden als [*striɛ'kə*] „streek", [*hiɛ'ml̩*] „hemel", [*stiɛ'kə*] „steek, prik", [*viɛ'tən*] „weten" e.a. met het accent op den uitgang van de diphthong gesproken zijn. De opmerking van Hermann Teuchert Zeitschrift für Deutsche Mundarten XVI (1921), 111: „Der Übergang steigender Diphthonge in fallende widerspricht der westfälischen Lautgeschichte, und in Klöntrups Angabe darf solange Zweifel gesetzt werden, als weitere Zeugnisse fehlen" kan thans als afgedaan beschouwd worden; wij

wijzen nog op de tegenstelling in het intensiveeringsverloop tusschen Osnabrückisch (Omstreken van Melle) [*i*|*zl*] en Münsterl. [*eɛ'zl̥*] „ezel".

Maar dat in bepaalde Westfaalsche dialecten de wisseling van het crescendo-accent met het decrescendo-accent ook weer niet de laatste oorzaak zal hebben in den bouw van de lettergreep, zooals wij boven onder VI, 1 ze onderscheiden hebben, is zeer waarschijnlijk. want wij vinden in Westfalen dialecten, welke de korte crescendo-diphthongen zelfs voor steml. fortis-consonanten door lange monophthongen hebben vervangen van een kwaliteit, welke duidelijk de afkomst uit een crescendo-diphthong met decrescendo-intensiveering verraadt, vergel. Assinghausen: [*bi*|*kə*] „beke"; [*ki*|*tl̥*] „ketel"; Tecklenburg: [*ni*|*zə*] „neus"; Osnabrückisch en Tecklenburg: [*pi*|*k*] „merg", [*zi*|*ft*] „zeef" enz., maar Assinghausen daarnaast: [*sleɛ'ʒə*] „slagen"; [*xleɛ'zr̥*] „glazen"; Münsterland [*nɪɛ'sə*] „neus" enz.; verder Assinghausen: [*si*|*kr̥*] „zeker"; [*ky*|*kə*] „keuken"; [*ny*|*tə*] „noten", echter [*luæ'k*] „gat"; [*huɔ'f*] „hof"; [*knuɔ'kn̥*] „beenderen, botten".

VII. Wij trekken hieruit de conclusie, dat de bouw van de stamlettergreep + de uitgang(en) wel het optreden van het een of het andere accent kan steunen, maar dat de bouw der syllabe niet de eind-oorzaak (causa finalis) is; deze hebben wij te zoeken in het bepaalde verloop van de psychische emotie: gelijkblijvende psychische toestand heeft tot gevolg een gelijkblijvend verloop van het accent (t.w. voor onze dialecten van het dynamisch accent!); een toenemende psychische emotie komt taalkundig tot uitdrukking door de crescendo-intensiveering, een afnemende psychische emotie doet zich taalkundig gelden in de decrescendo-intensiveering. Slechts terloops willen wij in dit verband erop wijzen, dat er gradueele verschillen in de psychische emotie kunnen optreden naar gelang van de individueele emotionaliteit en de bijkomstige omstandigheden [1]). Hieruit blijkt, dat de taalkundige (fonetische) realiseering van de klank- en woordvoorstellingen door deze zooeven genoemde verschillen in emotionaliteit een rijke schakeering kan vertoonen.

Dat de emotioneele intensiveering van elke taalkundige uiting zich niet tot het enkele woord of de enkele lettergreep beperkt, maar zich uitstrekt over den geheelen zin, behoeft wel geen bizondere vermelding. Dat dus ook de klankvorm van een bepaald woord verschillend

---

[1]) Als gevolg van een in bizonder hooge mate toenemende emotie zou men de klankvormen kunnen opvatten, welke het Friezenveensch bij de crescendo-diphthongen vertoont: deze zijn nl. in zeer vele gevallen uitgegroeid tot crescendo-triphthongen of, beter gezegd, klankencombinaties, waarin de beginklank tot een zuivere spirans geworden en de slotklank nog eens door crescendo-intensiveering als een crescendo-diphthong gerealiseerd wordt, vergel. [*ɪɛ'*] > [*jəɛ'*]; [*uɔ'*] > [*wuɔ'*] bijv. [*kᶜjəɛ'tᶜl̥*] „ketel"; [*kᶜwuɔ'kᶜŋ*] „koken"; [*kᶜwyɸkᶜŋ*] „keuken".

is naar gelang van de plaats welke het in het geheel van den zin heeft, kan ons inzicht in het opkomen van de zoogen. „wisseling van het accent" in de diphthongen en in het bestaan van de verschillende intensiveeringsvormen verhelderen. Als wij van accentwisseling spreken, dan is deze terminus technicus zoo te verstaan, dat een bepaalde klankvorm als grondvorm nu eens zoo, dan weer anders gerealiseerd wordt, t.w. onder een bepaalde voorwaarde met crescendo-intensiveering, onder een bepaalde andere voorwaarde met decrescendo-intensiveering of onder een bepaalde derde voorwaarde met een dynamisch gelijkblijvend verloop.

Op grond van de historisch gegeven feiten, welke in de Germaansche talen zich voordoen, mogen wij terecht beweren, dat de dynamische intensiveering een typisch verschijnsel van de Germaansche talen is, en dat in het bijzonder de zoogen. „accentwisseling" of althans de klankhistorische gevolgen van de zoogen. „Accentwisseling" ook thans nog een typisch kenmerk van de (Zuid-)Germaansche talen is, ook al doet zich een soortgelijk verschijnsel in Europeesche talen buiten het gebied van het Germaansch voor.

Dit feit echter zou m.i. verklaard moeten worden uit rasgeografische gegevens. Het wisselend intensiteitsaccent, dat, naar wij hebben betoogd, slechts uit een dynamischen aanleg van den geest zou kunnen voortkomen, kan het best als het Noordsche ras-eigen beschouwd worden, omdat zoowel in het Falische als in het Baltische en het Oostische ras de dynamiek als hoofdkenmerk van de rasziel ontbreekt. Slechts het Westische ras zou in dit opzicht met het Noordsche ras kunnen concurreeren. Dit leidt ons tot het vermoeden, dat wij bij het „wisselend accent" — ethnologisch beschouwd — met een „pre-keltisch-germaansch" verschijnsel te doen hebben [1]). Zoo zou dan ook de verspreiding van het zelfde verschijnsel op thans Franschen bodem verklaard kunnen worden.

---

[1]) Of de accentwisseling in de Finnisch-Oegrische talen met soortgelijken invloed op de kwaliteit van de consonanten in raskundig opzicht een zelfstandig verschijnsel is, deze vraag kan hier slechts terloops gesteld worden.

STIJGENDE DIPHTHONGEN[1]) EN ACCENTVERSCHUIVING IN HET FRIESCH

DOOR

G. GOSSES

Bij wijze van aanloop laat ik U eenige Friesch-Engelsche parallellen hooren: Fri. *jier* — Eng. *year* 'jaar', *grien* — *green* 'groen', *(to)bek* — *back* '(te)rug', *tsiis* — *cheese* 'kaas', *goes, gies* — *goose, geese* 'gans, ganzen', *mank* — *(a)mong* '(Fransch) parmi', *klinsgje* 'spoelen' — *cleanse* 'zuiveren', *brocht* (Hindeloopensch *brôôt*) — *brought* '(ge)bracht', *dúst* 'stuifmeel' — *dust* 'stof', *dei, wei* — *day, way* 'dag, weg' enz.: deze reeks is gemakkelijk te verlengen. Ik constateer dat van wederzijdsch verkeer of intiemeren omgang, van uitwisseling dus, sinds de dagen van Willibrord, Bonifatius, Liudger, toen al deze woordparen ook zoowat identiek, maar ten deele anders waren, geen sprake kan zijn. Gaat U nu eens even met mij na, wat er met Westgermaansch *gansiz** 'ganzen' wel niet allemaal gebeurd moet zijn om tot den Friesch-Engelschen vorm *gies* — *geese* te geraken; de eerste mutatie: ronding van *a* vóór nasaal tot *o*, de nasaalspiranten-mutatie, apokope van *z*, dus den overgang tot Ingvaeoonsch *gôsi** hebben de Friezen en de (latere) Engelschen nog gemeenschappelijk aan den oostkant van de Noordzee kunnen bewerkstelligen. Maar dan komt de scheiding met de Noordzee er tusschen; niettemin wordt de slot-*i* bij beiden toonloos en valt af; *ô* wordt (via *ö*) tot *ê*; inmiddels is de spirant *g* in het begin tot den explosief *g* overgegaan, waarna tenslotte *ê* tot een *i*-achtigen klank verschuift: alles parallel met de Noordzee er tusschen. Ik weet wel, heelemaal gelijk zijn de uitspraak van Fri. *gies* en Eng. *geese* tenslotte niet; neen, een jongen uit Tietjerksteradeel, die zijn heele leven koffie plant op de hellingen van de Gedeh wordt ook wat donkerder in zijn gezicht dan zijn broer die thuis blijft, maar een Soendanees wordt hij niet. De bladeren van een boom zijn alle gelijk, d.w.z. een beetje ongelijk: het genotype blijft, het phaenotype wisselt. U merkt dat ik een bekende publicatie van collega Van Ginneken over de erfelijkheid der klankwetten[2]) met instemming heb gelezen. Het historisch taalverloop geschiedt

---

[1]) Vooral wat de inleiding betreft is dit referaat eenigszins verkort voorgedragen. Onder een diphthong wordt hier verstaan: elke éénsyllabische combinatie van twee vokalen, resp. van vokaal en halfvokaal.

[2]) J. van Ginneken, De erfelijkheid der klankwetten (Amsterdam, 1926).

in beide bovengenoemde talen ten deele volgens gelijke achterhaalbare regels, definieerbare wetten: psycho-physische, biologische?... in elk geval innerlijke wetten, die met uitwisseling of expansie niets te maken hebben. Er zitten ingeboren tendenties in de talen die aanvankelijk latent, onafhankelijk van woonplaats en omgang der sprekers aan den dag komen, onwillekeurig en onweerstaanbaar.

Ik zal U eenige genotypische tendenties noemen welke het Friesche taalleven beheerschen en het aanzijn hebben gegeven aan stijgende diphthongen om op deze wijze te komen tot een overzichtelijke groepeering.

I. Daar is in de eerste plaats de *palataliseerings*-tendentie, reeds spontaan in onze taal aanwezig vóórdat er nog één Friesch woord grijpbaar was geworden; het eerst aan den dag tredend bij die klanken welke met de grootste speelruimte kunnen worden gearticuleerd zonder daarom phonologisch te verschuiven, d.i. dus bij het vokaal-phoneem *a* en bij de consonant-phonemen *k* en *g*. Laat ik dus aan deze klanken den palatalisatie-drang kort demonstreeren, opdat U aan zijn aanwezigheid in het Friesch gelooft. Zoo zien wij de tautosyllabische verbinding *ag* reeds in het oudste Friesch niet meer aanwezig; zij is overgegaan in *eg* en ook deze verbinding is tegelijk met oorspronkelijk *eg* volslagen opgeruimd: in *ei* overgegaan; zoo *mei* tegenover ndl. *mag*, *wei* tegenover *weg*, zoo *neil* (< nagl̥*) 'nagel', *heil* 'hagel', *dei* 'dag', *rein* 'regen'. Later nu duiken tengevolge van een goed dóórgewerkten *i*-umlaut wéér enkele nieuwe *eg*-verbindingen op: *(gi)flugin** 'gevlogen', *(gi)tugin** 'getrokken' > *flegen** (flegn̥*), *tegen** (tegn̥*). Onmiddellijk is het: opruimen! Wij vinden *flein*, *tein*. De palataliseeringsdrang kon hier even weer vat krijgen. Eeuwen, eeuwen later, in de 18e eeuw, duikt voor de derde maal een volslagen eenzaam *eg* op: *seks* '6' heeft zich alsdan tot *segs* ontspannen. Alsof zij op den loer gelegen heeft, zoo schiet de palatalisatie er op af. Niet in toom gehouden door vlakbij liggende analogieën *sechste* '6e', *sekstjin* '16', *sekstich* '60', alles gevallen waar geen ontspanning tot *g* plaats heeft, wordt het simplex tot *seis*. *Dei*; *tein*; *seis*: eeuwen liggen de geboortedatums dezer vormen uiteen; alle ontstaan op dezelfde wijze uit één tendentie, aan welker bestaan U nu wel zult willen gelooven. — Ook stijgende diphthongen heeft diezelfde drang in het leven geroepen bij tal van voorbeelden. Eén van de phonemen, die ik zooeven noemde als het minst articulatie-vast, dus als het meest blootstaande aan een phonetische verschuiving naar voren, is de *k*, zij biedt den minsten weerstand, begint het eerst: *tsjelk* 'kelk', *tsjêf* 'kaf', *tsjerl* of *tsjirl* 'kerel', *tsjettel* 'ketel': verschuiving dus vóór primaire *e*, die daarop de type-vokaal wordt in de stijgende diphthong; de eerste komponent is *i*-konso-

nans; de verschuiving van *k* wordt zelfs tot assibilatie. Vóór secundaire *e* — ontstaan door *i*-umlaut uit gutturaal en dus aanvankelijk minder ante-palataal — is de positie minder gunstig, tot assibilatie komt het (nog?) niet. Hoort U maar: *kjeld* (umlaut van *a*) 'koude', *kjel* (id.) 'verschrikt', *kjessen* (umlaut van *u*) 'kussen' [1]). Maar ook *g* verschuift in de genoemde positie gemakkelijk: *jild* 'geld', *jern* 'garen', *jister* 'gisteren', *jinsen* 'ginder'. En ook *t*: tjems 'teems', *tjirgje* 'te keer gaan', *stjer* 'ster', *stjerre* 'sterven'. Ik noteer verder: *bjirk* 'berk', *bidjer* 'bederf', *fjild* 'veld', *(h)jelt* 'handvat van een spade', *de L(j)emmer* 'Lemmer', *Knjillis* 'Cornelis', *spjelde* 'speld', *frjemd* 'vreemd', *Frjentsjer* 'Franeker', *wjek* 'wek' (in het ijs), *wjirm* 'worm'. U hoort, de meeste konsonanten laten zich in deze positie palataliseeren en men krijgt duidelijk den indruk dat het Friesche klanksysteem hier nog lang niet tot rust gekomen is. Dat blijkt ook hieruit, dat naast bovengenoemde vormen ook niet-palataliseerende vormen voorkomen: naast *kjel* staat *kel*, zóó: *k(j)essen*, *de L(j)emmer*, *sp(j)elde*, *fr(j)emd*, *t(j)ems*, *w(j)ek*. — De vraag dient opgeworpen of *i*-konsonans als palatale Abglitt van den voorafgaande konsonant dan wel als palatale Anglitt van de volgende vokaal te beschouwen is. Holthausen schijnt in de door hem genoemde gevallen aan het eerste te denken. Ik denk liever aan beide tegelijk; want dat ook de vokaal door een extra-palatalen inzet aan de meergenoemde tendentie gehoorzaamt, blijkt ten duidelijkste uit gevallen waarin *e* staat in de frontpositie: *jelmisse* (naast *elmisse*) 'aalmoes', *jeld* 'ouderdom', *jelne* 'el', *jimmer* 'immer'. Dit laatste verschijnsel is reeds Oudfriesch en ik kan niet nalaten hetzelfde in het dichtst bij het Friesch staande Oudengelsche dialekt nl. het Kentsch te signaleeren [2]). — Wat tenslotte de stijgende diphthong in alle bovengenoemde gevallen betreft, de aanvangende *i*-konsonans wordt als *j* gerealiseerd; phonologisch moet zij als een phoneem-verbinding worden beschouwd [3]). —

II. Ik kom tot de tweede afdeeling rijzende diphthongen, welke samenhangt met een andere genotypische tendentie der Friesche taal, ik bedoel die tot *versterking van het begin-accent*. En acht het waarlijk niet noodig om zooals zooeven bij den palataliseeringsdrang het aanwezig-zijn van deze gerichtheid aan de hand van

---

[1]) Deze vormen herinneren levendig aan de bekende Oudsassische *k*-palataliseeringen vóór *e* (Holthausen, Altsächsisches Elementarbuch (Heidelberg, 1899), § 242), inzonderheid aan *kiennian* 'kennen', *kietel* 'ketel', *kievis* 'bijzit', *kiervila* 'kervel'. Mocht iemand onder de aanwezigen o.a. ook hieruit tot expansie van Sassen over Friesland besluiten, dan ga ik niet met hem mee.

[2]) J. S. A. Boersma, De Friesche oorkonden uit het archief van het St. Anthony- Gasthuis te Leeuwarden, II (Amsterdam, 1939), § 171, 2° Opm.

[3]) K. Fokkema in: Bundel opstellen van oud-leerlingen, aangeboden aan Prof. Dr. C. G. N. de Vooys (Gron.-Bat., 1940), 143, 144.

eenige Friesche vokabelen te demonstreeren. De versterking van het hoofd-accent en de daarmee gepaard gaande afbraak der volgsyllaben, dat wilt U bij een Germaansch dialekt als het Friesch zóó wel gelooven. Dus dadelijk verder!

a. De eerste groep der uit een toegeven aan deze neiging voortgekomen rijzende diphthongen omvat de gevallen van *u-(w)*-umlaut. Nu is het een bekend feit dat de conditio sine qua non voor het intreden van elken umlaut de slooping van den zoogenaamden umlautsfaktor is, zoodat de (in ons geval naar achteren geheven) tongstand en de (geronde) lippenstand (van *u, w*) uit de psychisch zwakker geworden syllabe in de vóórsyllabe wordt getrokken. Deze anticipatie blijkt in het Friesch alleen mogelijk na *i* en wanneer tusschen beide syllaben een (al of niet nasale) gutturale konsonant staat, d.i. *g, ng, k, nk*: *njuggen, njoggen* (Oudeng. *nigun, -on*) '9', *sjonge* (got. *siggwan*) 'zingen', *tsjuk, tsjok* (< germ.*thekw(i)a-**) 'dik', *stjonke* (vgl. got. *stigqan*) 'stinken', Oudfri. *diunk* (< germ. *denkwa-**) 'donker'. — Daar de volgsyllabe geleidelijk werd gesloopt, zullen wij wel moeten aannemen dat de parasiet-vokaal ook langzamerhand in sonoriteit boven de stamvokaal is uitgebalanceerd. Het kritieke punt, dat de vallende diphthong in een stijgende overging, was bij de geringe natuurlijke sonoriteit van de stamvokaal *i* spoedig bereikt. In het Oudfriesch is de tweeklank stellig al stijgend [1]). In het Oudengelsch is van dezen *u-(w-)*umlaut niets aanwezig behoudens een eenzaam, sporadisch voorkomend *neogan*, hetwelk de gedachte wekt dat wellicht het kleine aantal vormen dat mogelijk was — hoe speciaal moet wel niet de positie voor dezen umlaut zijn! hierboven heb ik dan ook alle mij bekende voorbeelden uit het Friesch genoemd — langs analogischen of phonologischen weg weer uit het Oudengelsch zijn verwijderd. In elk geval op het stuk van *u-(w-)*umlaut gaan de beide gewichtigste Ingvaeoonsche dialekt(groep)en, Friesch en Engelsch, uiteen.

b. De tweede groep betreft de brekingen van *e, i* vóór *chs, cht*: *mjuks(karre)* 'mest(kar)' (vgl. Oudeng. *mixen* 'mesthoop'), *rjucht, rjocht* 'recht', *sljucht* Nieuwhoogduitsch 'schlicht', *sjucht* (< *sihith** > *siht**) '(hij) ziet', *spjucht* 'specht', 'spichtig meisje', *fjuchtsje* 'vechten', *Br(j)ucht* 'persoonsnaam', Schiermonnikoogsch *pjocht* '(scheeps)plecht', Oudfriesch *kniucht* 'knecht', waar wij volledigheidshalve nog Oudfri. *tsiurke* 'kerk' bij kunnen voegen, het eenige mij bekende voorbeeld van breking vóór *r*(-verbinding?). De woekervokaal is voortgekomen uit de krachtige achtertongheffing (resp. lippenronding) noodig voor het artikuleeren van *ch, r*. Deze tongheffing is voor *ch* inhaerent, voor *r* accessorisch d.i. ze wordt verwekt door een krachtige bij-artikulatie [2]). Wanneer de

---

[1]) W. L. van Helten, Altostfriesische Grammatik (Leeuwarden 1890), § 36.
[2]) Of hebben de oude Friezen ook de keel-*r* gekend?

stembanden nog trillen van *e, i* en de *u*-heffing begint al, dan ontwikkelt de parasietvokaal zich vanzelf [1]). Waarom *chs, cht,* d.i. *ch-verbinding*? Waarom niet *ch* alleen? Omdat dan de *ch* dieper in de syllabe dringt, stijver tegen de stamvokaal aandrukt en onder alle omstandigheden d.i. ook wanneer nog een flexie- of afleidingssuffix volgt, bij de syllabe blijft behooren. Misschien is *ch* alléén aan het eind toch ook wel voldoende. Maar om dat afdoende aan te toonen ontbreken in het Friesch de voorbeelden. Het eenige mij bekende is de imperatief *sjuch*! 'zie!', die evenwel in verband met een anderen imperatief-vorm in *sjedêr* 'ziedaar', *sjesa* 'aldus', *sjedizze* 'deze hier' ook wel een analogie-formatie naar *sjuchst, sjucht* '(jij, hij) ziet' kan zijn [2]). — Wat heeft nu de versterking van het begin-accent, de afbrokkeling van eindsyllaben met deze brekingsverschijnselen in goeddeels éénlettergrepige woorden te maken? — Zeer veel: dat zien wij in *plicht,* 'id.', *wicht* 'gewicht', oude-*ti*-stammen, waar de *i* tijdens haar wegsterven het *u*-effekt van *ch* heeft geparalyseerd, zoodat breking is uitgebleven. Het lijkt mij redelijk te denken dat naar gelang van de verzwakking van de thans geheel verdwenen eindsyllabe de *ch* geleidelijk dieper in de stamsyllabe en tegen de stamvokaal is aangedrongen, zoodat de aanvankelijke *u*-glide tot een zelfstandige vokaal met haar volle sonoriteit aanzwellende allengs van *u*-konsonans tot *u*-sonans opklom. Deze accentverschuiving had reeds plaats gehad, vóórdat onze taalbronnen beginnen te vloeien; in de Oudfriesche periode (1200—1500) is de diphthong vrij zeker al stijgend [3]). In Hindeloopensch *moksje* 'mest uitruimen', *rocht, slocht, fochte* is de palatale type-vokaal van het aanvankelijk dalende brekingsprodukt zelfs geheel verdwenen [4]). — Onnoodig te zeggen dat het Oudengelsch op groote schaal verschijnselen heeft aan te wijzen verwant met het hierboven beschrevene.

c. De derde groep der stijgende diphthongen bevat die welke

---

[1]) C. B. van Haeringen, De Germaanse inflexieverschijnselen („umlaut" en „breking") phoneties beschouwd (Leiden 1918), 132.

[2]) Vgl. nog Oudrüstringsch *thriuch* 'door': hetzij een metathesis-formatie uit *thiurch** en dit een breking uit *therch** (Got. *þairh*) of eenvoudig een breking uit *threch**, een ablaut-vorm naast *thruch*.

[3]) Van Helten, Altostfriesische Grammatik, § 24, Anm. 2.

[4]) Geheel anders, eigenlijk omgekeerd is het verloop in Hindeloopensch *bròòt* (Eng. brought), *dòòter* (daughter), *tòòt* (thought), *naa't* (night), *waa'tje* (wait), waar inplaats van antepalatale *e, i* een postpalatale *o, a* aan *ch*-verbinding voorafgaat: hier is daarentegen *ch* opgeslorpt. Ik voeg hierbij nog *Drait* 'een watertje bij *Drachten*', ook *reit* (right) (Costers Boereklucht, Uitg. Stoett, vs 1022; er staan daar meer Frisismen in). En krijg zoodoende een hoeveelheid materiaal, te miniem om conclusies toe te laten, maar waarbij ik toch de verleiding voel aan het sporadisch (Hindeloopen, Smallingerland, Amsterdam!) doorbreken van een in het Friesch wel aanwezige, maar door één of andere oorzaak teruggeduwde tendentie te denken, die voor het Engelsch zoo typisch is.

zijn voortgekomen uit germ. dalend *eu*, dat alnaardat het vokalisme in de volgsyllabe meer open — meer een *a*-vokalisme — of meer gesloten was, zich tot Oudfri. *ĭā* (> Nieuwfr. *ĭE.ə* of bij verkorting *ĭa*) of *ĭŭ* (> Nieuwfri. soms *ĭy*) ontwikkelde, dus eenerzijds *ljeaf* 'lief', *ljacht* 'licht', *sjeak* 'ziek', *tsjea* (Oudfri. thiăch) 'dijbeen', *tsjeaf* 'dief', *tsjeak* 'kaak' [1]), anderzijds *djûr* 'duur', *stjûre* 'sturen', *tsjuster* 'duister', *fljucht* '(hij) vliegt', *tsjucht* '(hij) trekt', *ljue* (= *liy*) 'lieden'. — Hoe stijgend geworden? Zou het vokalisme van de volgsyllabe, dat de splitsing van *eu* in *ia* en *iu* heeft veroorzaakt, dóórwerkende en — gelijk bij alle Germaansche inflexie-verschijnselen — afstervend zijn configuratie op dat van de hoofdsyllabe overdragend, niet tot een verhoogden druk op den konsonans van een aanvankelijk dalend *ia* en *iu* hebben kunnen leiden? Bij breking zien wij toch ook een verhooging van den ademdruk achter de vóórsyllabe-vokaal, welke aldaar zelfs leidt tot de ontwikkeling van een nieuwe vokaal. Ik vraag dit omdat veel later in het Friesch eigenlijk precies hetzelfde gebeurt nl. in de diphthong een verplaatsing van den sonoriteitstop naar achteren tengevolge van afbraak der volgsyllabe (vgl. III). En ik vraag dit met eenige bevreemding dat ik dat moet vragen. Want in de handboeken over het Oudnoorsch, waar de accentverschuiving der produkten van germ. *eu* in vollen omvang eveneens en in het Oudengelsch, waar ook iets dergelijks wordt gevonden [2]), heb ik tevergeefs naar een verklaring van dezen „phonetischen Vorgang" gezocht. Men vergenoegt zich met de bloote constateering. Ik stel vast dat de vokaal *a* als van alle vokalen de openste en dus de sonoorste *bij een behoorlijken ademdruk* in elke diphthong de sonans *moet* zijn. Verder dat die behoorlijke ademdruk in het Oudfriesch — in tegenstelling met het gelijktijdige Middelhoog- en nederduitsch of Middelnederlandsch — ook in suffixen blijkens de *a*-spellingen nog aanwezig is. Zoo ontstaan er nog eenige rijzende diphthongen bij, die zich in het Nieuwfriesch voortzetten: Oudfriesch *nêhar** 'nader', *jehan** 'verklaren', *sehan** 'zien', *tiahan** 'trekken', ook (de thematisch geworden infinitief) *dôan*

---

[1]) De Friesch-kennende hoorder zal hier, hoop ik, de opmerking maken, dat deze voorbeelden behalve de eerste twee niet zeer gelukkig zijn, ze zijn alle verouderd en worden in Friesland niet of ternauwernood meer verstaan. En hij zal zich misschien afvragen, waarom ik niet uit de sterke verba der tweede klasse put, waar de betrokken diphthong immers de kenletter is. — Welnu, daar kan ik niet terecht; hoort U maar: *biede, frieze, kieze, forlieze, frieze,* alle met dalenden tweeklank. Ze hebben waarschijnlijk het klankwettige *jea* verworpen om afstand te nemen van het korrespondeerende praeteritum *bea, frear, keas, forlear, frear.* Het enkele voorbeeld Oudfri. *bidr(i)āga** > Nieuwfri. *bidrage* 'bedriegen', dat onder invloed der analogie staat, kan de zaak niet anders maken.

[2]) K. Luick, Histor. Gramm. d. engl. Spr. (Leipzig, 1921), § 265; K. Bülbring, Altenglisches Elementarbuch (Heidelberg, 1902), § 325—333.

(< *dôn**) 'doen': ze worden na het vervluchtigen van intervokalisch *h* en het wegvallen van den hiaat monosyllabisch met accentverspringing: Oudfriesch resp. *nīār(kâp)* > Nieuwfriesch *njear(keap)* 'nader(koop)', *iān* (is in het Nieuwfriesch weggeduwd door een op analogischen weg ontstaan homoniem *jaen* 'geven'), *siān* > *sjên*, *tiān* > *tsjên*, *duān* > *dwaen*.

III. En tenslotte de derde tendentie welke in het Friesche taalleven tijdens de eeuwen dat het zich vóór onze oogen afspeelt, zóó sterk om zich grijpt, dat wij hier wellicht de oorzaak van het meest wezenlijke der verschillen tusschen Oud- en Nieuwfriesch hebben te zoeken: het is de neiging tot *ontspanning* zoowel van vokaal als van konsonant. Wat den laatste betreft heb ik U in het begin van mijn voordracht al een voorbeeld gegeven in (*seís* <) *segs* met zijn twee stemlooze lenes aan het eind, waar men in het Oudfriesche *seks* fortes had. Een korte demonstratie aan meerdere voorbeelden zal zooals in I wederom noodig zijn. Hoort U nu: *hoed, roas, wiif, skoech* 'schoen': alle met stemlooze lenis aan het eind; zelfs apocope van *d*: *die(d)*, *rie(d)*, *hân* 'hand', *lân*. Verder tallooze assimilaties en verwordingen: *op de bank* > *op 'e bank*; *ald* > *â(l)d*; *swart* > *swaət*; en nasaleeringen: *hyngst* > *hynst* > *hỹst* > *hyst*; intervokalisch *v* verliest haar geruisch, wordt *w* enz., enz. Wat de vokalen betreft: op groote schaal diphthongeeringen vóór *w* en *v* (> *w*); vaste aansluitingen tusschen vokaal en konsonant worden los en in verband daarmee hoorbare rekkingen: *bêd*, *hôf*, *paed*, *stôk*, *pôt* of *poat* 'pot'. Alles *ontspanning*. U moet mij nu maar gelooven: het is een greep uit de menigte. — Zóó nu is het Nieuwfriesch in het bezit van een reeks phonemen geraakt die ik halfdiphthongen zou willen noemen, echte elementen van een ontspannen taal, in het Oudfriesch behalve in enkele posities niet voorhanden. En waarvan ons hier aangaan de vokaalphonemen die U hoort in: *bean* (*E.ə*) 'boon', *wiet* (*i.ə*) 'nat', *moarn* (*o.ə*) 'morgen', *foet* (*u.ə*) 'voet', *flues* (*y.ə*) 'vlies' — voorbeelden van *y.ə* heb ik niet voor het oprapen; *y* is in het Friesch ook nog zoo jong —. U hoort het: de syllabe is overal duidelijk tweetoppig, de bijtop ligt in ə en niet eens zoo erg laag, zoodat het timber nog flauw te onderscheiden is. Het verschilt — zooals regel is [1]) — weinig van dat van den hoofdtop in de type-vokaal. „The sound ə varies slightly as the second element of different diphthongs; a difference is, for instance, clearly audible between *i.ə* and *u.ə* or between *y.ə* and *o.ə*" [2]). Bij *o.ə* hebben de Friesche spellingmakers van 1879 zich zelfs genoopt gezien, ə met het letterteeken *a* af te beelden: *moarn* 'morgen', *boat* 'boot', *hoas* 'kous'. Van een toeven der tong

[1]) Zwaardemaker en Eykman, Leerb. d. Phonetiek, p. 256.
[2]) Sipma, Phonology and Grammar of mod. West Frisian, § 24.

in de zoogenaamde Indifferenzlage is dus bij ə geen sprake. — En nu de accentwisseling: intredend wanneer aan het woord een minder betoonde syllabe (een flexie- of afleidingssuffix, een compositie-lid, een encliticum) wordt toegevoegd: *beantsje* (*ĭé*) 'boontje', *wiettens* (*ĭi*) 'nattigheid', *moarntiid* (*ŏá*) 'morgenstond', *hoedden* (*ŭó*) 'hoeden', *flúske* (*ĭö*; maar van *ĭ* komt na *fl* niet veel meer terecht) 'vliesje'. De ə is naar boven gekomen, maar ligt toch altijd nog één trap beneden de typevokaal in het grondwoord, is dus opener gebleven en heeft dus *bij een behoorlijken ademdruk* een grootere natuurlijke Schallfülle, waardoor de diphthong stijgend wordt. En die behoorlijke ademdruk is aanwezig. Wederom — gelijk in II — is de afbraak der volgsyllabe het eigenlijke movens. — Laat ik nu eens zeggen wat ik voel en hoor, wanneer ik als Fries *beam* 'boom' en daarna *beammen* (*bĭemm*) 'boomen' uitspreek. Ik begin met den laatsten vorm. Deze is aan den achterkant zwaar belast door de opneming der tweede syllabe in de eerste, in *m* komt achteraan een bijtop te liggen; het overschot van de tweede syllabe; de energie is daar grooter dan in *m* van *beam*; tengevolge van die aanzwelling aan den achterkant der syllabe wordt ook de hoofdtop naar achteren gerukt en deze duldt om energie beschikbaar te houden — een syllabe is toch een rhythmische eenheid — slechts een glide vóór zich, een Anglitt, in dit geval waar een antepalatale klinker volgt uit den aard der zaak een *j*-Anglitt; bij een postpalatale vokaal in den hoofdtop, zooals in *hoedden* (*huódn̥*) een *w*-Anglitt. — In *beam* komt een krachtige, laat ik zeggen Germaansche ademstoot in het begin. Voor een Anglitt is hier geen plaats, de hoofdtop ligt onmiddellijk na den begin-konsonant, de vokaal sterft tengevolge van het energie-verbruik via een bijtop langzaam weg, waarop zeer los aangesloten de slot-konsonant volgt en wel daar waar zooeven in *beammen* even duidelijk close contact was. — Ook wanneer het woord twee-lettergrepig blijft, zooals in *beamke* (*biémke*) 'boompje' komt doordat het diminutief-suffix onweerstaanbaar afslijt, energie-verplaatsing naar en spanning-toeneming aan den achterkant der hoofdsyllabe; *beamke* is nog wel niet monosyllabisch geworden, maar het neigt er toch toe; het geval is niet wezenlijk anders dan in éénlettergrepig *beammen*. Mits het meerlettergrepig gebleven woord een duidelijke eenheid vormt en dus gehoorzaamt aan de wetten van het woord-accent. *Kóalsie*(*d*) 'zaad van kool' is een tweeheid, tusschen beide komponenten bestaat een syntaktische relatie; de eerste komponent is gebleven wat het simplex *kóal* is; het compositum heeft zwevende betoning —; *koálsie*(*d*) 'koolzaad' heeft met *kóal* niets meer te maken, is een eenheid geworden met een sterk accent op de eerste syllabe, is bezig éénlettergrepig te worden. Zoo ook *keamer* (nog tweelettergrepig) en *keamerke* (*kĭem̥rke*: bijna tweelettergrepig). Zoo ook *earizer* (*ĭer-*)

'oorijzer' en *fiel ik* (*fiüləkˑ* of *flüi̯lk* of *fiülk*) 'voel ik' naast *ik fiel* (*fi.əl*) 'ik voel'. Zoo ook tenslotte *moáijer* 'mooier' met een triphthong: een hoofdtop in *a* en een bijtop in *ĭ*. — Maar het kan ook wel eens anders. De ontspanning kan het heele meerlettergrepige woord aangrijpen, zoodat ook bij toevoeging van een nieuwe onbetoonde syllabe de aansluitingen van vokaal en konsonant los blijven. Al naar de analogie van het grondwoord werkt, al naar de melodie en het tempo van den zin is, kan men *doázzen* 'dozen' zeggen — dat is het normale — maar ook *dóázen* of zelfs *dóazen*: men kan hier inderdaad de beide komponenten der diphthongen ten opzichte van elkaar laten balanceeren. Maar van analogie en zinsverloop hangt dat toch niet alleen af; ook van het dialekt. Ik noem (alweer terloops) het Hindeloopensch, dat b.v. in *moeəne* (Friesch *moánne*) 'maan', *hoeəden* (Friesch *huódden*) 'hoeden', *smòòrig* (Friesch *smoárch*) 'vuil', *möike* (Friesch *muóike*) 'tante' de stijgende tweeklanken niet kent. Ik noem verder het Zuidhoeksch, dat b.v. Friesch *skoálle* 'school' *woártel* 'wortel' en ook *stuóllen* 'stoelen', *fuótten* 'voeten' tot éénvormig *skölle, wöttel, stöllen, fötten* ontspant; maar daarentegen wel *bjinne* 'boenen', *sjippe* 'zeep' zegt: hier zal de palataliseeringsdrang wel achter zitten. —

Op allerlei bijzonderheden, b.v. de *o*-formaties vóór *r* (*toár* 'dor', *koa*(*r*)*t* 'kort', *koa*(*r*)*st* 'korst'), *bruórren* naast *broárren* '(ge)broeder'), vóór *s* (*hoást* 'hoest', *poásk* 'pos, een soort visch', *Goásse* 'eigennaam'), op de interessante ontwikkelingen vóór (oorspronkelijke of uit *v* ontspannen) *w* (*skriúwe* of *skriówe* 'schrijven'), in het algemeen op stijgend-dalende triphthongen — en dàn over de houding van het Stadfriesch tegenover de boven behandelde verschijnselen kan ik nu niet meer ingaan. Alleen dit nog. Wanneer U straks bij de bespreking ev. mijn naam zult noemen zooals ik dien hier in Holland dagelijks hoor, dan moet U niet meenen dat ik zoo heet. Om te beginnen deugt de anlaut niet, dat is een *g*-explosief; vervolgens de o niet, want die is zwak gesneden; ten derde de volgende sisklanken niet, want dat zijn geenszins Hollandsche fortes: alles wat U zegt (behalve de geheel kleurlooze ə in de tweede syllabe, die men niet fout kan zeggen) is fout. — Wilt U van o de stijgende diphthong oá maken, maar dan veel vaster aangesloten bij de volgende *ss*, dan is dat eigenlijk de streng-Friesche uitspraak. Welnu, Dames en Heeren, zoo heet ik ook. Ook bij mij liggen de accenten niet altijd gelijk, in mijn naam niet en in mijn leven ook niet.

Ter illustratie van het voorgedragene zal ik nu met de voorlezing van een Friesch gedicht waar in verscheidene rijzende diphthongen weerklinken, mijn referaat besluiten.

DE ACCENTWISSELING IN DE DIPHTHONGEN VAN BRABANT EN LIMBURG

DOOR

JAC. VAN GINNEKEN

Juist hetzelfde verschijnsel, dat mijn beide *συμπόται* U in het Landfriesch, het Vriezenveensch en het Westfaalsch hebben aangewezen, komt nu ook nog heden voor in drie peripherie-streken van Brabant en Limburg.

1° te Heerle in West-Noordbrabant tusschen Wouw en Bergen op Zoom; en misschien nog iets duidelijker, eventjes over de Brabantsche grens heen, te Oude Tonge, Achthuizen en Langstraat in het Zuidoosten van Overflakkee; en ook nog in een beperkt aantal woorden in Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen.

A. Weijnen: Stijgende diphtongen. Onze Taaltuin, IX 1941, 318-319.
G. Overdiep: Stijgende tweeklanken in het Nederlandsch. Onze Taaltuin V, 1937, 319-320 en 384.

2° in de Peeldorpen van Oost-Noordbrabant als Woensel, Geldrop, Gerven, Deurne, Bakel, Vlierden, Gemert, en Volkelt.

Jac. v. Ginneken: Ras en Taal (Amsterdam, 1935), 36-43 en 67-73.

3° in Zuid- en Luiksch-Limburg rond Hasselt, Tongeren, Maastricht, Montzen en Eupen.

W. Welter: Die Niederfränkischen Mundarten im Nordosten der Provinz Lüttich (Haag, 1933), 56-57 en 172.
J. Tans: Isoglossen rond Maastricht (Maastricht, 1938), kaartjes nr. 2, 4, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 46, 48, 53, 54, 55, 56, 65, 66.

Opvallend is, dat in West- en Oostbrabant de stijgende diphthongen vooral voorkomen in de woorden met Oudgerm. *ai* en *au*; terwijl Zuid-Limburg, evenals Vriezenveen en Westfalen, uitsluitend voorbeelden kent met gerekte Oudgermaansche korte klinkers. Hèt groote voordeel echter van de Brabantsche en Limburgsche stijgende diphthongen tegenover die van Friesland, Vriezenveen en Westfalen ligt vooral hierin, dat zij naast zich hebben een groote groep van volkomen parallelle r- en l-metathesen die ons ten eerste de balanstechniek dezer accent-wisseling nog eens opnieuw komen bewijzen; maar ons ten tweede met onverbiddelijke evidentie toonen, dat wij hier met een volmaakte parallel der Oudslavische taalfeiten te doen hebben.

Ik geef U nu een historisch overzicht van de voornaamste feiten; en zal pas na dit overzicht daaruit eenige algemeene conclusies trekken.

Ongeveer het jaar duizend begonnen in Brabant de Oudgermaansche dalende tweeklanken *ai* en *au*, die hier meestal *ei̯*, *au̯* en *ou̯* luiden, plotseling om te springen in stijgende tweeklanken: *ei̯* werd *je* of *je*; *au* en *ou* werden *u̯a* of *u̯o*, *wo*, maar ook alle l- en r- diphthongen doen hieraan mee, zoodat *el*, *al*, *ol* en *er*, *ar*, *or* in den tijd van een paar geslachten heel vaak tot *le la*, *lo*; *re*, *ra*, *ro* werden. Eenige voorbeelden hiervan bestaan nog heden in onze algemeene landstaal als *godsvrucht* met *vrucht* uit *Furcht*, *nooddruft* met *druft* uit *Durft*, en de plaatsnamen *Geldrop*, *Vlodrop*, *Lierop* met *drop* uit *dorp*. Men begrijpt vanzelf, dat dit niet anders te verklaren is dan door een domineering van een heel anderen silbevorm en articulatiebasis, dan hier tot nu toe in zwang waren geweest. Totnutoe waren al deze lettergrepen gesloten, want ze gingen op i̯ of u̯, -r of -l uit; nu begonnen ze met j- en w- en r- of l- en zoo werden ze tot stijgende diphthongen. Al deze nieuw ontstane stijgende diphthongen liggen nog her en der als relicten over het heele Oostbrabantsche en Limburgsche taalgebied verspreid. Zoo werden dus onze woorden *een* en *eeuw*, *ook* en *oog*, *oogske* en *oorke*: van *ein* tot *jen* en van *eiw* tot *jew*; *au̯k* tot *wak* en *aug* tot *wag*; **au̯igske* tot *je̯ugske* en **au̯irke* tot *je̯urke*.

Maar ook elf werd tot *lêf*, elk tot *lêk*, olm tot *lôm*, en arm tot *râm*, ark tot *râk* en erg tot *rêg*. De klinker moest hierbij iets langer worden, om de vroegere glide naar -l en -r te compenseeren. En deze r- en l- metathesen hoort men nog heden in Midden-Limburg te Neer en Buggenum en in Zuid-Oostbrabant te Budeldorp en Gassel.

Maar hier bleef het niet bij: want die j- of w-voorslag verscheen nu ook voor bijna alle andere oude lange en pas-gerekte vóór- en achterklinkers, zoodat ezel tot *jezel*, eumke tot *jeumke*, êrde tot *jêrde*, aan tot *wan*, asem tot *wasem* en open tot *wopen* werden.

En dit alles geschiedde nu niet alleen in het woordbegin, maar ook in het woordmidden met dit verschil, dat althans bij de homozygote Balten de beginmedeklinker juist als in de Slavische talen gemouilleerd of gelabiovelariseerd of respectievelijk zacht en hard werd [1]); maar de heterozygote mengvormen van het Baltische en Noordsche ras konden dit niet realiseeren en behielpen zich dus ook hier met een j- en w-invoeging, waardoor echter, vanwege het isosyllabisme de volgende vocaal eenigszins verkort werd. En zoodoende werden dus niet alleen:

---

[1]) Wat hier door een ′ en een ° boven achter den medeklinker wordt weergegeven.

geen tot *g'een* en *gjen*
meer tot *m'eer* en *mjer*
meeuw tot *m'eeuw* en *mjöw*
deern tot *d'eern* en *djern*

hij hoort tot *h'eurt* en *hjurt*
hoopje tot *h'eupke* en *hjupke*
hij loopt tot *l'opt en (l)jöpt*
hij sluit tot *s'l'ot* en *sljöt*

kool tot *k°ool* en *kwol*
look tot *l°ook* en *lwok*
mooi tot *m°ooi* en *mwoi*
klooster tot *k°l°ooster* en *klwoster*; maar ook:

biet tot *b'iet* en *bjit*
Pieter tot *P'ieter* en *Pjitter*
neef tot *n'eve* en *njevve*
peer tot *p'eer* en *pjer*
beter tot *b'eter* en *bjetter*
deern tot *d'eern* en *djern*
veertien tot *v'eertien* en *vjertien*
kêrn tot *k'ên* en *kjen*
staart tot *s't'ênt* en *stje(r)t*
gaaf tot *g'êf* en *gjef*
haring tot *h'êring* en *hjerring*
koning tot *k'euning* en *kjunning*
romer tot *r'eumer* en *rjummer*

vader tot *v°ader* en *vwadder*
baard tot *b°aard* en *bward*
gaan tot *g°aan* en *gwan*
moord tot *m°oord* en *mword*
Noord tot *N°oord* en *Nword*
borst tot *b°ôrst* en *bworst*
koper tot *k°oper* en *wkopper*
toren tot *t°oren* en *tworren*
vogel tot *v°ogel* en *vwoggel*
Goensdag tot *G°oensdag* en *Gwoensdag*
moeten tot *m°oeten* en *mwotten*
bloem tot *bl°oem* en *blwom*

Men hoort al deze echt gemouilleerde en gelabiovelariseerde vormen tot op den dag van heden het best in de streek van Woensel, Geldrop, Gerven en Helmond in Brabant; en met uitzondering der ai en au gevallen ook van Hasselt tot Moelingen in Luiksch Limburg.

En juist op dezelfde wijze werden:

park tot *prâk*
marmer tot *mrammer*
darm tot *drêm*
barvoets tot *brêvves*
zjandarmen tot *sjandremme*
markt tot *mrâk*

sterk tot *strêk*
klerk tot *klrêk*
verbergen tot *verbreggen*
scherp tot *sjrêp*
sterfhuis tot *strêfhoes*
sterven tot *strêvve*
berg tot *brêg*

borg tot *brôg*
zorg tot *zrôg*
korf tot *krôf*

snurken tot *sjn°rôken*
schurk tot *schrûk*
Turk tot *Trûk*

storm tot *sjtrôm*
Vormsel tot *Vromsel*
worm tot *wrôm*
bedorven tot *bedrovve*
kurkentrekker tot *krukkentrekker*
burger tot *brugger*
dorp tot *drôp*
dorpel tot *droppel*
slurf tot *slrûf*

Maar ook werden:

balk tot *blâk*
kalk tot *klâk*
valk tot *vlâk*
galg tot *glâg*
walg tot *wlâg*
kalf tot *klâf*
zalfke tot *zlêfke*
galm tot *glâm*
zalm tot *zlâm*
palm tot *plâm*
kelk tot *klêk*
melken tot *mlekke*
zwelgen tot *zjwlegge*
gelp tot *glêp*
Kelpen (dorpsnaam) tot *Kleppe*
helpen tot *hleppe*
zelf tot *zlêf*
gewelf tot *gewlêf*
helm tot *hlêm*
schelm tot *sjlêm*
zilver tot *zlêver*

volk tot *vlôk*
scholk tot *sjlôk*
kolk tot *klôk*
ik volg tot ik *vlôg*
stolp tot *stlôp*
wolf tot *wlôf*
kolf tot *klôf*
polver tot *ploffer*
bewolkt tot *bewlôktj*
gegolfd tot *geglôftj*
gulp tot *glûp*
pulp tot *plûp*
tulp tot *tlûp*
schulp tot *sjlûp*
hij helpt tot hij *hlûptj*
helft tot *hlûftj*
schurft tot *schrûft*
turf tot *trûf*

Al deze r- en l-omzettingen zijn tot heden toe bewaard in Neer en Buggenum, maar kwamen vroeger ook in heel Middenlimburg voor. Brabant heeft ze het best bewaard in Gassel bij Budel, terwijl Budel zelf de op het Russisch gelijkende vormen heeft als *kérrék, bórróg, schúrrúk, gállág, kéllék, kóllóf*, enz.

Trouwens ook te Neer en Buggenum, zoowel als in Gassel bij Budel, komt ook in *k^{e}rêk, b^{e}rêg, sj^{u}ruk, g^{a}lâg, k^{o}lôf* en *sj^{u}ruk* tusschen de twee beginmedeklinkers nog vaak een zwakke toonlooze klinker voor, evenals kerək, berəg, schurək, galəg, kelək en koləf in de naburige dialecten zoo'n swarabhakti vocaal tusschen de twee sluitmedeklinkers vertoonen. Alleen is het opvallend, dat in Neer, Buggenum en Gassel dat toonlooze vocaaltje ineens spoorloos verdwijnt, als het woord ook syntactisch een stijgend muzikaal accent krijgt, b.v. in het eerste lid van een samenstelling, zooals *brêvves* = barrevoets, *strêfhoes* = sterfhuis en *krukkentrekker* = kurkentrekker. Hiermee komt trouwens overeen: dat in het Limburgsch al

deze metathesis-gevallen steeds phonologisch den stijgenden sleeptoon hebben.

De reden waarom hier alleen de l- en r + labiaal en velaar dit verschijnsel vertoonen en de l- en r + dentaalverbinding hier dus, in afwijking van de Slavische talen, niet aan meedoen, ligt hierin, dat in deze verbindingen ten onzent de r en de l een fortis zijn en dus geen klinker achter zich dulden.

Maar nu kwam ook de reactie van de andere rassen los. Zoowel het Noordsche als het Mediterrane ras, die hier in de bevolking aanwezig zijn, waren al die vroeger bij hen nooit gehoorde stijgende diphthongen met den klemtoon op de laatste silbehelft en al die andere kunsten moe. En nu ontwikkelde zich weldra over het heele gebied eerst een gelijkstelling der twee silbenhelften waardoor het woord evenals de Russische tolot- en torot-vormen tweesilbig wordt, gelijk wij dat hierboven reeds in Budel vonden aan voorbeelden als: *kérrék, bérrég, schúrrúk, gállág, kéllék, kóllóf*; en daarna een definitieve omwerping van de silbebalans weer naar den ouden Nederlandschen stijl, zoodat de klem weer op het eerste vocale silbenelement viel. Bij de r- en l-diphthongen ging dat heel goed, en werd hier dus overal behalve in het gebied van Neer en Buggenum, van Gassel en Budel-dorp weldra weer de oude vorm van al die woorden hersteld. *Prêk* werd weer *perk* en het Italiaansche *mrammer* mocht weer *marmer* heeten. *Brevves* werd weer *barvoets* en de *mrâk* werd weer *markt*; in plaats van *strêfhoes* hernam het *sterfhoes* weer zijn oude rechten. Uit *brôg* en *zrôg* en *krôf* werden weer *borg* en *zorg* en *korf* hersteld. De *Truk* werd weer een *Turk* en de *brugger* heette weer *burger*, en ook het Sacrament van het *Vromsel* werd weer tot *Vormsel* teruggebracht. Zoo reconstrueerde men uit *blâk* weer *balk* en uit *glâg* een *galg*, het *zlêfke* werd weer tot een *zelfke* (zalfje). De *klêk* heette weer *kelk* en het dorp *Kleppen* hernam zijn ouden naam *Kelpen*. *Zlef* werd weer *zelf* en *plôffer*: *polver*. De *sjlem* was weer een *sjelm* of *schelm*. De *sjlôk* of *schoteldoek* werd weer een *sjolk* of *scholk*. De *tlup* heette weer *tulp* en *de trûf* een *turf*.

Alleen de dorpsnamen *Vlodrop* uit *Vlodorp*, *Geldrop* uit *Geldorp*, *Lierop* uit *Liedorp* behielden hun verschoven namen, evenals het geïsoleerde woord *moutrap* voor *moltwarp* = hgd. Maulwurf in een groot deel van Zuidlimburg tot heden toe de metathesis behouden heeft [1]).

---

[1]) W. Roukens: Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und den benachbarten Gebieten. (Nijmegen 1937), 384—390 en Atlas kaart 83. Ook hier geef ik aan Frings niet toe: dat deze vorm weer maar door expansie van Keulen en Coblenz naar Limburg is overgewaaid, maar houd, dat hij op dezelfde organische articulatiebasis zoowel daar als hier zelfstandig is ontstaan. *Moutrouf* kan een leenwoord zijn, maar *moutrap* is dat niet.

Maar overigens maakte het heele gebied tusschen deze dorpen deze taal-restauratie mee. Alleen Neer en Buggenum ter eene, en Gassel ter andere zijde van de Peel bleven aan de oude Baltische revolutie getrouw, omdat daar waarschijnlijk de Baltische homozygoten het langst hebben gedomineerd. Maar bij mijn persoonlijk onderzoek ter plaatse leek het mij toch, dat de kinderen hierin al meer en meer met het algemeen Nederlandsch beginnen mee te gaan, en dat ook hier die oude Baltische vormen waarschijnlijk weldra buiten gebruik zullen raken. Deze restauratie verliep betrekkelijk eenvoudig, omdat de oude toestand ook uit die latere vormen nog gemakkelijk te herkennen was. Met de *i-* en *u-* of *j-* en *w*-diphthongen was dat wegens al de opgetreden assimilaties en dissimilaties [1]) niet meer het geval. En daarom wordt de restauratie dezer vormen tot een echte tweede revolutie, die minstens even diep ingrijpende gevolgen heeft geteeld als de eerste.

Uit de woorden met oude westgerm. ai als *bjin* voor been, ontwikkelde zich nu met de klem op de eerste silbenhelft de vorm *biejən*, maar waar been *bjen* was gebleven werd dit tot *beejən*; waar het *bjan* was geworden ontwikkelde zich hieruit *baïjən*, en waar het *bjaan* was geweest, werd het nu *baaijən*. En evenzoo ging het met de westgermaansche au-woorden, als *bwóm* voor *boom*, dat tot *boëwəm*, *bwoom* dat tot *boowəm* of *bouwəm*, en *bwaom* dat tot *bauwəm* werd. En zoo vinden wij dan verder eenerzijds:

miejəw, *meejəw* en *meujəw* voor meeuw,
kiejətəl, *keejətəl*, *keijətəl* en *kaaijətəl* voor ketel,
piejərd, *peejərd*, *peiərd* en *paaiərd* voor paard,
struujəpər, *struijəpər* en *stroojəpər* voor strooper,
knuujəp, *knuijəp* en *knoojəp* voor knoopen,
veujəl, *vuijəl* en *vojəele* voor veulen,
meujəl, *muijəl* en *moojəl* voor molen.

Dit zijn dus allemaal j- en w-triphthongen met de *j* en de *w* als oogje of balansspil. In de stijgende diphthongen viel het gewicht in de 2de schaal. In de dalende diphthongen viel het in de 1ste schaal.

Wie belang stelt in al deze uitgerekte vormen, verwijs ik naar blz. 68—70 van mijn Ras en Taal. Wij noemen ze triphthongen omdat hier altijd drie elementen aanwezig zijn: 1° de volle klinker, 2° de j of w, 3° de stomme ə. Het eigenaardige is hier altijd, dat de j en de w het oogje zijn van de balans, maar dat de klinkerkleur, die vroeger in de tweede schaal der silbe lag, nu in de eerste schaal komt te liggen, en dus vóór de j en w geplaatst wordt,

---

[1]) Zie hierover uitvoerig Jac. van Ginneken, Ras en taal, t.a.p. 43—55.

terwijl achter de j en w overal een stomme ə of laryngale šwa in de tweede schaal valt.

Deze tweede revolutie won het nu bijna over de heele lijn in het Limburgsch dat tot op den dag van heden, vooral in het Zuiden, krioelt van zulke j- en w-triphthongen, gelijk ieder belangstellende dat op de hierboven geciteerde dialectkaartjes van J. Tans: Isoglossen rond Maastricht onmiddellijk zien kan. Bijna op elk kaartje, waarop een woord met een open silbe voorkomt, kan men minstens één zoo'n triphthong vinden. En gewoonlijk vindt men dan op die kaartjes aan de rand van dat diphthonggebied ook nog een of twee verdwaalde dorpen, die als een asyl de oude stijgende diphthongen van vroeger eeuwen nog hebben bewaard.

In Oost-Brabant echter was de victorie van de Contra-Revolutie niet half zoo radicaal. Zeker won het hier in de peripherie ook meestal de jə of wə-triphthong, maar in de kerndorpen als Woensel, Geldrop, Gerven, Deurne, Bakel, Vlierden, Gemert, Volkelt enz. bleven toch veel vaker de beide vormen naast elkander in levend gebruik. Er kwam zelfs een nieuwe algemeene tendentie op, om de stijgende en dalende diphthongen te differencieeren naar het muzikaal accent. Te *Bakel* en *Vlierden* vinden wij onder het gewone dalende muzikale zinsaccent van het Nederlandsch op het laatste woord van een rustigen volzin: *kowwel* voor kool, maar als men hetzelfde woord als eerste lid eener samenstelling b.v. in koolhof gebruikt, heeft het een muzikaal stijgend accent en luidt *kwolhof*. Zoo staan tegenover elkaar *owwer* (oor) en *worlel* (oorlel) of *smowwer* (smoor) tegenover *schworstieën*. Maar ook een afleidingssilbe is hier evenals in Friesland vaak voldoende om het muzikaal accent te doen stijgen en zoo heeft dus het woord *groote* in een zinnetje als *het is nen groote*, dalend accent en klinkt *growətə*; maar gebruikt men de abstracte begrippen *breedte, lengte en grootte*, dan stijgt het muzikaal accent in de eerste silbe en hoort men *grwotte*. Eveneens hebben de verkleinwoorden heel vaak een stijgend accent op de stamsilbe en zoo hooren wij hier dan voor lood: *lowwed* met het *deminutief lwodje, bowwet* voor boot met *bwotje* en *growet* voor groot naast *grwotje*. Maar zelfs ook de grammaticale uitgangen van een adjectief jagen in sommige gevallen de toonhoogte der stamsilbe omhoog en zoo komt dan *„de berg is howweg"* te staan tegenover *„ene hwogge berg"*, *„ene mooie stowwet"* tegenover *„tien stwotten"* op de biljart. Te *Geldrop* staat verder tegenover het gewoon Nederlandsch muzikaal dalend zinsaccent van been: *biejen*, het in de eerste lettergreep duidelijk stijgend muzikaal accent van het verkleinwoord *bjinke*. Zoo staan daar ook tegenover elkaar *stijen* en *stjinke, wiejer* (uit weder) en *wjirke, viejer* (uit veder) en *vjirke*. „Eén" op het einde van een zin luidt dalend *ieën*; maar *eens* meest midden in den zin luidt stijgend

jins. Breed luidt als praedicaat *briejəd* met dalend zinsaccent, maar in *breedte* als *brjitte* heeft de stamsilbe stijgend accent evenals in *gemjinte* tegenover *gemiejen*. Het dalende onverbogen *geen* in „*er is geen*" luidt *giejen*; maar het stijgende verbogen *geene* luidt *gjinne*, evenals heel: *hiejel* en heele: *hjille*. De stijgend-dalende uitdrukking *jinne kiejer* (éénen keer) heeft dan ook volmaakt de beide verwachte vormen, maar het aldoorstijgende *eenige keeren* aan het begin van een zin luidt er weer volkomen juist „*som kjirre*". Ook de verleden tijd der zwakke werkwoorden heeft gewoonlijk stijgende toonhoogte op den stam, en zoo staat hier dus *diejelen* tegenover ik *djilde*, *miejenen* tegenover *mjinde*, *hiejeten* tegenover hij *hjitte*. Men ziet, dat is weer de silbebalans in haar volle functie. Werpt ook zelfs maar een voorbijgaande hoogtoon het loodje van zijn zwaarte in een der twee schalen, dan slaat onmiddellijk de balans in die richting door, als er tenminste in zulk een taalgemeenschap twee scherp concurreerende articulatiebases tegenover elkaar staan, om elkander elk profijtje af te winnen.

U ziet, dat lijkt alles sprekend op het Noordoostelijk Landfriesch.

Maar het heeft ook zijn volmaakte parallel te Neer en Buggenum met *stéravə* en *strèfhus*, *berə-* en *brèvoets*, *kuruk* en *krukketrekker*.

Bij de meeste klinkers zijn echter deze ultra-gerekte triphthongvormen weer gaandeweg verkort, en is met de noodige variaties weer de oude klank in gebruik gekomen. Maar in de woorden met oude diphthongen bleven in heel Noord-Brabant de stijgende diphthongen naast de triphthongen nog lang bijna overal in gebruik, gelijk het op het oogenblik nog in de Oostbrabantsche kerndorpen en de Westbrabantsche peripherie van Heerle en Overflakkee het geval is. Want in deze heele provincie ontwikkelde zich nu voor de oude westgermaansche *ai* en *au* elk een typische compromis-vorm tusschen de triphthong en de stijgende diphthong in, namelijk de zwevende diphthongen *I*:ə en *U*:ə. Met I bedoel ik hier den vocaal van blik, en met *U* den vocaal van om. Beide zijn echter gerekt en worden gevolgd door een laryngale šwa.

Neem dus het woord been, met zijn beide vormen *bjin* en *biejən*; en het woord boom met zijn twee vormen *bwôm* en *bôwəm*.

Welnu, het huidige *bI:ən* heeft den klinker van *bjin*, maar den silbenbouw van *biejən*. En ook *bU:əm* heeft den klinker van *bwôm*, maar den silbenbouw van *bôwəm*. In Zuid-Nederland luidt *bI:ən* meestal *bieən* en *bU:əm* meestal *boeəm*, zoodat daar de stijgende diphthongen geheel en al door de triphthongen zijn verdrongen.

Maar wij hebben ons tot nu toe strikt gehouden binnen het Nederlandsch en Nederduitsch gebied. Zou het toch niet nuttig wezen, eens eventjes ook over het heininkje van ons kleine taaltuintje heen te kijken naar de groote wereld daarbuiten?

Welnu, dan hooren wij op Romaansch gebied van Luik tot Ravenna bijna overal tusschen *un peu* en *à peu près*, tusschen *le pied* en *le pied droit* ongeveer hetzelfde verschil: le pied klinkt *pijə* als *biejən* met het hoofdaccent op de i en le pied droit luidt *lo pje dra* als *bjen* of *bjin* in *bjinkə* in proclisis; un *peu* luidt *powə* als *bowəm* met het hoofdaccent en *a peu près* klinkt *a pwo-près* als *bwôm* in *bwomkə* als procliticon.

En ook hier is een kleine vormverlenging met een vrouwelijke stomme e als van fra. premier première, evenals bij ons de meervouds ə van keer: keere in *kiejər kjirre*, genoeg om van *premijər: premjère* te maken. Het is overal dezelfde silbebalans. In pausa ligt het accent vóór de j of w, en binnen in het woord of de constructie ligt het accent er achter.

En juist als bij ons liggen tusschen de dialecten die de levende accentwisseling bewaren: de tongvallen die *overal* de stijgende diphthongen gebruiken, vlak naast zulke die alleen dalende diphthongen kennen.

Van een heel andere zijde heeft Salverda de Grave deze groep van feiten bestudeerd in zijn Akademie-verhandeling Sur une double accentuation des diphthongues en français (Amsterdam 1928), en A. Duraffour wijdt er een groot deel aan van zijn „Phénomènes généraux d'évolution phonétique dans les dialectes franco-provençaux. (Grenoble, 1932), Chap. II: La segmentation vocalique. Trouwens l'abbé Rousselot had de hoofdzaken reeds in 1890 vastgelegd: „A Cellefrouin la place de l'accent a varié suivant la place de la diphthongue dans le mot ou dans le groupe: il a frappé la première voyelle dans les diphthongues finales; la seconde dans l'intérieur des groupes." En elders: „La place de l'accent dans une diphthongue n'est pas immuable; elle varie suivant les dialectes pour des raisons particulières." (Revue de Phonétique, III, 73).

Met het Fransch gaan verder niet alleen de Waalsche en Noord-Italiaansche dialecten mee, maar ook de Rhaetische talen, en verder nog het Dalmatisch en het Roemeensch.

Verder vinden wij hetzelfde in het Servo-Kroatisch.

Wij vinden hetzelfde in 't Angelsaksisch en de Keltische talen. Kortom wij vinden het hier bijna overal, waar in één taal twee verschillende articulatiebases met elkander concurreeren. En dit is dus mijn laatste woord: *De accentwisseling in de diphthongen is een concurrentie tusschen twee silbenvormen: de open silbe en de gesloten silbe. En deze berusten beide op twee verschillende en concurreerende ethnische articulatiebases, in ééne taalgemeenschap.* Zoowel het muzikale als het intensiteits-accent leveren op hun beurt het laatste loodje, dat de balans doet doorslaan.

GEDACHTENWISSELING

Prof. Gosses merkt op, dat hij in de voordracht van den Voorzitter het meest getroffen is door de Praeslavische strooming. Hij vraagt, of er ook geschiedkundige steunpunten zijn voor deze theorie, vooral met het oog op het feit, dat alles bezig is te verdwijnen.

De Voorzitter antwoordt, dat hij levenslang gezocht heeft naar oorzaken van de klankwetten; hij heeft die alleen kunnen vinden in het genotype. Als historische toelichting kan hij 3 punten noemen:

1e. voor de Friezen het feit, dat ze uit de buurt van Thüringen komen, zooals b.v. ook de Chatten van den kant van Hessen.

2e. den naam van den Wiltenburg. De heer Schönfeld heeft hieraan een studie gewijd [1]) en het bestaan van Wilten gezien als een fabel. Maar de Wilten of Velten hebben wel degelijk bestaan en het waren Slaven.

3e. Bolk heeft in zijn Anthropologie van Nederland aangetoond, dat er al vroeg een invasie van Saksen is geweest, die brachycephaal zijn, blond haar hebben en grauwe oogen (geen blauwe). Onder de Saksen zijn er veel van het Baltische ras en dat het Nieuwfriesch onder Saksischen invloed staat wordt algemeen erkend.

De heer Mes wijst er op, dat de wijzigingen in de taal onderworpen zijn aan bepaalde taalwetten. De invloed van de psyche zal over het algemeen gering zijn; zij heeft in Indië b.v. weinig invloed op de wijze waarop men Maleisch spreekt. In de pathologie en in de ontwikkeling van het spreken bij het kind komen de taalwetten op analoge wijze aan den dag als thans is uiteengezet. Aan de pathologische ontwikkeling heeft Stein een studie gewijd [2]). Bij de primitieve volken, de Bantoe's b.v. en ook in het Maleisch komt verdubbelen van woorden veel voor; de clicks, die bij de Bantoe's nog voorkomen met woordbeteekenis, zijn in de Europeesche talen op enkele uitzonderingen na verdwenen.

Prof. Valkhoff merkt op, dat hij een vergelijking heeft gemaakt tusschen de studie van zijn leermeester Prof. Salverda de Grave en wat hier is meegedeeld over het Germaansch. Hij constateert een groot verschil en vraagt zich af of dit reëel is. Salverda de Grave vond in het oudfr. een zwevende diphthongeering; be-

---

[1]) Ts. Ndl. taal- en letterkunde **54** (1935) 1—14.
[2]) Ztsch. f. d. ges. Neur. u. Psych. **95** (1925) 100—107.

paalde gebieden hebben een stijgende diphthong, zooals het eigenlijke Fransch, het dialect van het Ile de France; andere dialecten zooals het Waalsch, hebben de dalende diphthongen. Voor het Romaansch lijken geen wetten te bestaan, maar schijnt het toeval. Is dat hier ook niet het geval, speciaal voor het Westfaalsch? Het is mogelijk, dat door een zekere schematiseering een andere indruk wordt gewekt.

Prof. B a a d e r antwoordt, dat hij geen schematische voorstelling heeft gegeven; het verschijnsel is typisch voor het Westfaalsch. Rondom dit Westfaalsche gebied is een zône, waar i.p.v. een oude korte monophthong in open lettergreep nu een monophthong verschijnt, in bepaalde gedeelten van deze zône l a n g (met open lettergreep), in andere k o r t (met gesloten lettergreep), zoodat wij een sterk varieerende vereenvoudiging van oorspronkelijke doubletten met het product van crescendo-intensiveering op den eenen, met decrescendo-intensiveering op den anderen kant voor ons hebben (zie hierover het reeds genoemde opstel „Der Intensivierungsverlauf des Germanischen Akzentes", S. 251, 7). Men kan het Westfaalsche taalgebied ook als een groot relict-gebied opvatten, waar dus de oude crescendo-intensiveeringsdiphthongen behouden gebleven zijn; daartegenover heeft de zône rondom Westfalen een vernieuwing doorgevoerd in dien zin, dat de oude klankdoubletten of ten gunste van den korten of ten gunste van den langen monophthong vereenvoudigd zijn (vergel. de vormen, die aan nl. w e e k beantwoorden: Westfaalsch in het Münsterland [*vɪɛ'k*], in het Sauerland (Assinghausen) [*vɪɛ'kə*], maar in het Westmünsterland [*vɛɪkə*], Bentheimsch [*vekə*] en [*vɛkə*], en aan den benedenloop van de Wezer [*vɛɪkən*], ten Oosten van Westfalen (Lippe-Detmold, Paderbornsch, Diepenau enz.) [*vikən*], wisselend met [*viɪkən*], [*vɛkən*], [*veɪkə*], [*vui'kə*], e.a. Agathe Lasch heeft in haar Mittelniederdeutsche Grammatik op ditzelfde verschijnsel gewezen voor het Brandenburgsch. Daar zal het echter geen rechtstreeksche Slavische invloed zijn, hoewel Brandenburg wel tijdelijk door een Slavische bevolking is bewoond; eerder is het een gevolg van kolonisatie uit het Westen. Tenslotte komt dezelfde diphthongeering ook in het Keltisch voor.

Prof. V a n G i n n e k e n antwoordt den heer Valkhoff, dat er zijns inziens geen toeval bestaat in de taalwetenschap. Er is veel, wat toeval lijkt, maar dat komt, omdat we nog niet kunnen schiften. Bij zijn onderzoek zijn de feiten wel geschematiseerd, maar er is toch onderscheid gemaakt tusschen de peripheriedorpen en de kerndorpen. Het komt hierop neer: er is een aangeboren silbevorm; deze hangt samen met het ras; en dat ras zal het Baltische wel zijn. En dan komt er een groot vraagteeken, verder kunnen we met de verklaring niet gaan. Voor elke klankwet is er een

centrum, van waaruit ze zich ontwikkelt en een bepaalde tijd, waarin dit plaats heeft. In zooverre is hier ook geschematiseerd. Maar die schematiseering wordt bevestigd door de spelling van het Middelnederlandsch. De ie b.v. leest hij als i-e, dus niet bien, maar bi-en of bjen. Verder met feiten uit de phonetiek van Sexagius in de 16e eeuw. Ook deze passen in zijn theorie van de stijgende diphthongen.

Prof. V a l k h o f f antwoordt, dat men in het Fransch natuurlijk rekening houdt met een substraat en een superstraat, maar dat er toch ook spontane verschijnselen zijn.

De V o o r z i t t e r merkt hiertegenover op, dat spontaan iets anders is dan zonder oorzaak. Er is altijd een tendenz, een sociologische, een psychologische, een pathologische, een biologische oorzaak.

Mevr. B o e r is van oordeel, dat de moeilijkheid blijft, hoe de accentverspringing plaats vindt in die gevallen, waarbij men er van kan uitgaan, dat de diphthong oorspronkelijk dalend was. Bij den brekingstweeklank moet men wel uitgaan van de theorie van Axel Kock en de ontwikkeling van een parasietvocaal in de stamsyllabe, samenhangend met de syncope in eindsyllabe, aannemen, waarbij de verspringing van het accent dan toch een moeilijk punt blijft, vooral wanneer men de gevallen van i-wijziging onder hetzelfde gezichtspunt ziet, waarbij dan echter de balansverhoudingen anders blijken te zijn. Voor een gedeelte der gevallen — en vele van de door Prof. v. Ginneken genoemde voorbeelden wijzen ook in die richting — kan men misschien een oplossing vinden door de muzikale accentverhoudingen. Wanneer men uitgaat van de 2 accentsystemen van het Germaansch-accent I en accent II, n.l. accent I op stamsyllaben, waarachter onmiddellijk een vocaal gesyncopeerd is, accent II op stamsyllaben, waarachter de volgende vocaal of een uit lange verkorte vocaal is of een korte vocaal, die tengevolge van syncope in volgende syllabe versterkt en bewaard is — dan kan men veronderstellen, dat in vormen met accent II, waarbij de volgende syllabe dynamisch krachtiger is en tevens hooger van toon dan bij accent I door het — reeds in de stamsyllabe — spannen der stembanden gunstige condities zijn geschapen voor het ontstaan van een stijgende diphthong (vgl. ook wet van Verner volgens theorie Boer). Een merkwaardige parallel levert het Oudnoorsch bij de behandeling van den hiaat. Hier blijft de hiaat n.l. bewaard bij accent I, terwijl bij accent II een stijgende diphthong ontstaat, b.v. *tíu* tegenover *tjá* < **tē(h)an*.

Prof. G o s s e s is van oordeel, dat er in het Friesch een combinatie van accenten werkzaam is. B.v. *down* (doen) wordt duwan en met accentverspringing *dwán*; *tiáha* wordt *tjá* enz. Met deze opmerking wil hij dus het door Mevr. Boer gezegde ondersteunen.

Prof. Van Ginneken voegt hieraan nog toe, dat in de kerndorpen van het Brabantsche gebied wel gebruik gemaakt wordt van het muzikaal accent. En tot nu toe schreef men het verschijnsel ook hieraan toe. Maar het is alleen niet voldoende. Het kan het verschijnsel wel naar voren roepen in talen waar de concurrentie tusschen de lettergreepvormen bestaat. Behalve het muzikaal accent is er dus nog een tweede en diepere oorzaak.

Prof. Baader merkt op dat het muzikaal accent niet typisch is voor het Oudgermaansch. Alle Westfaalsche verschijnselen wijzen op een intensiteitsaccent. De verplaatsing van de lettergreepgrens kan b.v. niet door het muzikaal accent verklaard worden.

Mevr. Boer antwoordt hierop, dat de verklaring van de wet van Verner van haar leermeester Prof. Boer toch geheel berust op het muzikaal accent.

Tusschen beiden ontwikkelt zich een debat over dat muzikaal accent, dat door den Voorzitter wordt gesloten met de opmerking, dat het er tenslotte niet toe doet of het al of niet Germaansch is. Hij is met Mevr. Boer van oordeel, dat het muzikaal accent in ieder geval een rol speelt bij de keuze der doubletten. Maar er blijft dan nog de vraag, waar die doubletten vandaan komen. Bij een stijgende zinsmodulatie treedt een stijgende tweeklank op, bij een dalende zinsmodulatie eveneens de dalende tweeklank.

De heer Stuiveling is van oordeel, dat bij de voorbeelden feiten zijn van verschillende orde, die ten onrechte zijn samengevoegd. De onderscheiding tusschen synchronie en diachronie is bij de verschillende sprekers of niet gemaakt, of in het betoog ten onder gegaan. De verschijnselen moeten bekeken worden binnen de periode zelf, waarin ze optreden. Herhaalt zich een klankwet na verloop van tijd, dan pas kan men tot een bepaalde genotypische neiging of tot rasinvloed concludeeren. Wat de rassentheorie betreft: als we een terrein krijgen, waarop het verschijnsel voorkomt, dat reikt van Ravenna tot de Noordkaap, en van de Balten tot de Kelten, dan wordt het moeilijk van Baltisch te spreken. Klaarblijkelijk kent heel Europa het verschijnsel van accentverplaatsing in de tweeklanken en daarvoor zal wel een oorzaak zijn die meer op speciaal linguistisch gebied ligt. Indien zich in een taal als het Friesch dalende en stijgende diphthongen naast elkaar voordoen, bijv. in de enkel- en meervoudsvorm, moet men nagaan of deze zich uit elkaar hebben ontwikkeld, of dat ze langs gescheiden wegen klankwettig uit twee woorden zijn ontstaan. In vele gevallen zal de laatste methode de voorkeur verdienen, echter in bijeenbehoorende tweetallen als enkel- en meervoud of woord en verkleinwoord heeft de eerste methode zin. Het enkelvoud *béəm* nu heeft een tweetoppig accent, waarvan het eerste het zwaarst is, het logische meer-

voud **béəmen* zou een drietoppig woord zijn met één zwaar accent gevolgd door twee lichte. Deze rythmische vorm klinkt niet aangenaam, het woordrythme zoekt een zeker evenwicht, waardoor nu de middelste der drie toppen gaat domineeren, terwijl de beide andere bijna rudimentair worden. Dan ontstaat dus *bjem*. Zelfs in den modernen tijd bestaat ook in het Nederlandsch de tendentie van een alterneerende accentueering. Misschien is dit het geval in alle talen. In het woord *Geldrop* b.v. ligt het hoofdaccent op Gel; men vond het niet gemakkelijk om te zeggen *Géldòrrep*, omdat dan twee tamelijk sterke accenten naast elkaar kwamen; maar *Géləndròp* ging uitstekend.

De Voorzitter vraagt of iteratieven als wemelen, sidderen, dan niet voorkomen in het Friesch.

De heer Stuiveling antwoordt, dat de infinitieven en meervouden van het praesens in de uitspraak over het algemeen gecontraheerd worden tot twee lettergrepen.

De Voorzitter bestrijdt dit, maar de heer Stuiveling antwoordt dat de tendentie wel degelijk bestaat. Men zegt b.v. ook veel vaker *mooglijk* dan *mogelijk*, *hartlijk*, dan *hartelijk*, en a fortiori geldt dat van nog langere vormen als *mogelijke* of *hartelijkheid*. Men zegt: „met alle mooglijke hartlijkheid" en niets anders. De spelling werkt hier echter conserveerend.

Prof. Gosses antwoordt den heer Stuiveling, dat zijns inziens het enkelvoud en het meervoud in het Friesch klankwettig naast elkaar zijn ontstaan.

Daartegenover merkt de heer Stuiveling op, dat toch b.v. de verkleiningsvormen niet allemaal klankwettig zijn ontstaan; hier is bij elke nieuwe vorming analogiewerking in het spel met bestaande woorden, maar deze analogie wordt voortdurend gesteund door onze rythmische voorkeur.

Volgens Prof. Gosses bewijst dit dat de klankwet leeft. Hij geeft als voorbeeld enkele zeer nieuwe woorden, die hetzelfde verschijnsel vertoonen.

De heer Fokkema mengt zich in dit debat met de vraag of in het Friesch de stijgende diphthongen ouder of jonger zijn dan de lange dalende. Dit is moeilijk te bewijzen. In de spelling verschijnen de stijgende tweeklanken het eerst in het laatst van de 17e eeuw, begin 18e eeuw, bij Gysbert Japiks b.v. nog niet. Daarom is het moeilijk aan te nemen, dat ze altijd hebben bestaan. Waarschijnlijk zijn de stijgende diphthongen jong, uit de lange dalende ontstaan. Als bewijs voert hij nog aan *buter* (= boter), *bwotter* in het Noorden van Friesland, waarbij *buter* het oudst is.

Prof. Baader brengt (als nadere toelichting op de vraag van den heer Stuiveling, hoe men zich de wisseling van diphthongen moet denken, of het een verandering van den eenen vorm in den

anderen betreft of hoe het naast-elkaar staan anders moet verklaard worden) het volgende naar voren: Men moet wel uitgaan van den monophthong bijv. e als phoneem in oud-Hoogduitsch *hēz* „hij hiet". Dan werd onder crescendo-intensiveering de lange ē als crescendo-diphthong *ea'* gerealiseerd, bij decrescendo-intensiveering werd het phoneem ē als decrescendo-diphthong *ei* gerealiseerd; zoo zou de tegenstelling tusschen *hea'z* en *heiz* het best verklaard kunnen worden.

Prof. Van Ginneken geeft den heer Stuiveling toe, dat de theorie over het Baltische ras een knauw heeft gekregen door de constateering, dat het verschijnsel uitgebreider is, dan wij vroeger wisten. Maar het moet wel berusten op een rasmenging tusschen Oost en West; de plaatsen waar het verschijnsel optreedt liggen n.l. alle tusschen het koninkrijk Saksen en Brabant, waar dus Oost en West elkaar raken.

Prof. Baader merkt op dat de Voorzitter heeft gezegd, dat de tendenz tot open lettergreep samenhangt met de crescendo-intensiveering. In het Westfaalsch gaat deze intensiveering echter juist samen met sluiting.

Prof. Van Ginneken antwoordt, dat open silbe beteekent crescendo van sonoriteit. Hiermee sluit hij geheel aan bij de definieering van Van Wijk in zijn Duitsch boek over het Oudkerkslavisch.

De heer Weijnen constateert, dat de heeren Baader en Van Ginneken de voorwaarden voor het optreden der stijgende tweeklanken tenslotte buiten het woord zochten, deze in een zekere melodische accentueering, samenhangend met een bepaalde plaats in den zin, gene in een psychische aandoening, welke hij niet nader omschreef. Daartegenover wees de heer Gosses op den bouw van het woord. Spr. heeft het ook altijd in deze laatste richting, bepaaldelijk zelfs in den bouw van de silbe gezocht. Hij voelt voorloopig nog het meest voor de opvatting van den heer Gosses, zoolang niet, met statistisch materiaal, de invloed van het zinsverband in concreto is aangetoond.

Volgens Prof. Baader werken beide verschijnselen samen, maar het zinsverband is primair. De bouw van de lettergreep werkt b.v. wel tegen.

De Voorzitter zegt tenslotte, dat hij altijd gezocht heeft naar de diepere oorzaak van deze verschijnselen; zoo is hij gekomen tot de concurrentie der articulatiebases. Dit is de diepere oorzaak; een kleinigheid in de silbebalans is dan voldoende om de schaal naar de eene of de andere zijde te laten doorslaan; dat kan het muzikaal accent zijn of de intensiveering of het zinsaccent of welke andere oorzaak ook.

INHOUD.

Blz.

TH. BAADER: De accentwisseling in het Westfaalsch en het Friezenveensch 1

G. GOSSES: Stijgende diphthongen en accentverschuiving in het Friesch 9

JAC. VAN GINNEKEN: De accentwisseling in de diphthongen van Brabant en Limburg 18

GEDACHTENWISSELING 27

Bijdragen en mededeelingen der Dialecten-commissie van de Nederlandsche Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, verkrijgbaar in den boekhandel en bij de N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam.

I. Dr. L. GROOTAERS' en Dr. G. G. KLOEKE's systematisch en alfabetisch register van plaatsnamen voor Noord-Nederland, Zuid-Nederland en Fransch-Vlaanderen herzien en bijgewerkt door Dr. W. PÉE en P. J. MEERTENS (met een kaart) . . . . . ƒ 1.50* ing.

II. Een Friesch substraat in Noord-Holland? Lezingen gehouden voor de Dialecten-commissie der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen op 4 Augustus 1942 door Prof. Dr. G. GOSSES, Dr. G. KARSTEN en Dr. K. HEEROMA, met een woord ter inleiding en een nawoord van Prof. Dr. JAC. VAN GINNEKEN . . . . . uitverkocht

III. Register op het Dialectenmateriaal in de jaren 1931—1941 bijeengebracht door het Centraal Bureau voor Nederlandsche en Friesche Dialecten (Vragenlijst 1—10 en Gemeenschappelijke Vragenlijst) . . . ƒ 0.50* ing.

IV. De invloed van het Stadsfriesch op het Friesch. Lezingen, gehouden voor de Dialecten-commissie der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen op 30 December 1942 door Dr. K. FOKKEMA, C. WILKESHUIS en Dr. W. GS HELLINGA . . . . . ƒ 1.—* ing.

V. Accentwisseling in de diphthongen. Lezingen, gehouden voor de Dialecten-commissie der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen op 10 November 1943 door Prof. Dr. TH. BAADER, Prof. Dr. G. GOSSES en Prof. Dr. JAC. VAN GINNEKEN . . . . . ƒ 1.—* ing.

VI. Zeeuwsche dialectproblemen. Lezingen gehouden voor de Dialecten-commissie der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen op 12 Januari 1944 door Dr. P. J. MEERTENS, Dr. A. WEIJNEN en Dr. H. C. M. GHIJSEN ƒ 1.25 ing.

Rectificatie: In het „Register op het Dialectenmateriaal" (Bijdragen en Mededeelingen, III) is op blz. 2 vermeld, dat het materiaal van lijst IV in bruikleen is gegeven aan Prof. Dr. G. G. KLOEKE. Men gelieve in plaats daarvan te lezen: „Het materiaal van lijst IV is eigendom van en berust bij Prof. Dr. G. G. KLOEKE te Leiden. Wanneer deze lijst in kaart is gebracht is Prof. KLOEKE bereid om de Noordnederlandsche zoowel als de Zuidnederlandsche exemplaren aan de Dialecten-commissie af te staan".